

60502

17959

Adolf Harnack.

Monahismul,
idealurile și istoria lui

trad. de

Dr. Gh. Comșa.

Sibiu,
Tiparul tipografiei arhidiecezane
1916.

Prețul ~~1~~ coroană.

1.50

BIBLIOTECA PEDAGOGICA

No 17959

Adolf Harnack.

60502

Dr

254715

Monahismul,

idealurile și istoria lui

trad. de

Dr. Gh. Comșa.

Sibiu,

Tiparul tipografiei arhidiecezane

1916.

142.156

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BUCUREȘTI

COTA

60 502

956

pe 253/02

B.C.U. Bucuresti

C142156

Prefață.

Traducerea de față urmărește scopul de a prezenta prin peana unui celebru teolog german ființa și rostul monahismului ca instituție integrantă a creștinismului, pentru că nu e destul să cunoaștem creștinismul numai în obârșiile lui, ci și instituțiile, cari i-s'au creat în cursul istoriei sale, ca astfel să putem cunoaște în cea mai riguroasă accepție a cuvântului adevărata putere a învățăturilor Domnului nostru Iisus Hristos.

Ordurile monahale sunt considerate și în biserica noastră ortodoxă ca părți constitutive ale ei. Pentru că nici nu răsărise bine soarele aducător de pace în sinul bisericii, încă nu se consolidase bine creștinismul, încă dăinuiau perzecuțiunile împotriva celorce și-au luat numirea dela Fiul lui Dumnezeu, și în biserica de Răsărit se făcuse începutul vieții monahale, dat fiind, că pustiurile Thebaidei aveau deja locuitori cu vieață de sihastru. Deatunci și până în zilele noastre s'au ridicat multe și multe mănăstri, ca o mărturie strălucitoare despre

adevărul, că unde se propoveduiește creștinismul, din rădăcinile acestuia au emanat ramificări, cari sprijinesc vitalitatea lui. O astfel de ramificație e și monahismul.

Am convingerea, că duhul pornit spre laicizare al bisericii noastre ortodoxe-române numai spre îndreptare poate fi, dacă factorii noștri competenți vor înțelege și aprecia instituția monahismului cu toată atențiunea cuvenită. Pentru că valoarea lui uriașă o recunoaște în oarecare măsură chiar și teologia protestantă, dar mai ales teologul protestant Adolf Harnack, — ale cărui păreri nu le putem accepta, ce e drept întru toate, d. e. aserțiunea, că monahismul răsăritean nu și-a îndeplinit întru toate îndatoririle morale față de lume, — dar e bine să cunoaștem și o părere protestantă, căci atunci ne vom convinge, că dacă și din parte protestantă se apreciază însemnătatea monahismului, cu atât mai vârtos trebuie să-i dăm noi ca ortodocși atențiunea cuvenită. În chipul acesta se va curmă cursul laicizării iminente a bisericii noastre, care laicizare mi s'a dat ocazie a o cunoaște chiar și cu prilejul hirotonirii mele întru diacon, la 10 Octomvrie 1915, primind darul diaconiei fără taina sfintei căsătorii.

d. Monahismul e factorul cel mai puternic, care a păzit biserica de laicizare și i-a apărat învățăturile. Instituția monahismului a fost și este sentinela păcii și a ordinii,

a celei mai curate iubiri de Dumnezeu și a iubirii frățești. A fost și este ca un râu puternic, care duce spre Dumnezeu glasurile de rugă ale cucernicilor călugări în favorul creștinilor. În bisericile mănăstirilor multe generații și-au aflat mângăere. Ele sunt case ale lui Dumnezeu, cari au dat adăpost puternic artelor și științelor.

Despre toate acestea va convinge pe cetitor traducerea aceasta, care trebuie apreciată încât ea prezintă păreriile unui falnic reprezentant al științei bisericești. Adolf Harnack s'a născut în orașelul Dorpat, la anul 1851, și încă la vârsta de 23 de ani a ajuns profesor la universitatea din Lipsca. A fost dela anul 1888 profesor de Istoria bisericească la universitatea din Berlin și trăiește și astăzi încunjurat de toate onorurile ce i le-a putut oferi națiunea germană pentru contribuțiile lui la cunoașterea temeinică a creștinismului. În anul 1910 a obținut titlul de «Escelență», după ce în anul 1890 fusese ales membru al academiei germane de știință. La discursul de recepțiune i-a răspuns marele savant Theodor Mommsen, asupra căruia a ținut Harnack la 1903 un panegiric de toată frumseța.

Scrierile lui mai principale sunt : «Lehrbuch der Dogmengeschichte» apoi «Mission und Ausbreitung des Christentums», «Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius», Patrum apostolicorum opera»,

«Die apostellehre und die jüdischen beiden Wege», «Das Wesen des Christentums», «Lehre der zwölf Apostel», «Die Quellen der so genannten Apost. Kirchenordnung», «Der pseudocyprian», «Die griechische Übersetzung des Apologeticus Tertullians», «Diodor von Tarsus», «Das Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte», etc. etc.

Scrierea tradusă de mine a apărut prim dată în anul 1880 și la anul 1907 a fost tipărită în a șaptea ediție!

Sibiiu, 1 Ianuarie 1916.

Dr. Gh. Comșa.

Introducere.

Confesiunile religiunii creștine, ori și cât se deosebesc unele de altele, concordează în acel postulat fundamental, că în viața creștinească trebuie să se manifesteze credința, că numai acolo întră creștinismul în posesiunea drepturilor sale, unde înființează o viață specifică. Viața creștinească adevărată este idealul comun al creștinismului. Dar cum să fie acesta? Aici se despart căile. Că sunt diferite confesiuni religioase, cauza din urmă e în același chip diferența credinții și a idealului vieții emanat din credință. Orice alte deosebiri sunt neesențiale din punct de vedere religios, adică numai de aici primesc ponderositate și însemnătate. Nu numai certuri teologice, aspirații de stăpânire ale preoțimii, ori contraste naționale au produs desbinarea bisericii, — și acestea au fost părtașe și se mențin și azi, — dar diversitatea răspunsurilor la întrebarea vitală asupra idealului vieții a fost aceea, care a produs și susținut desbinarea.

Cu referințele grupurilor întregi încă nu e altcum, ca și cu ale omului singuratic. Nu păreri teoretice, ci simțăminte și direcții ale voinții despart și împreună.

Dacă întrebăm acum biserica romano sau greco-catolică asupra conținutului vieții creștine celei mai desăvârșite, amândouă ne răspund: Slujirea lui Dumnezeu și cu aceasta abzicerea de toate bunurile lumești, proprietate, căsătorie, voință individuală, și abzicerea de cinstea personală, pe scurt: retragere religioasă din fața lumii, *viață monahală*. Adevăratul monah e creștinul propriu zis, cel mai desăvârșit.¹

¹ Teologi catolici au combătut această propoziție. Ei se provoacă la Augustin și la tradiția, care dela el încoace a lucrat cu putere în biserica catolică, cumcă desăvârșirea creștină consistă în posesiunea credinței, dragostei și nădejzii și la câștigarea și susținerea lor asceza monahală nu ar fi necesară. E adevărat, și cu toate acestea nu pot retracta cele spuse în text. Doctrina catolică în punctul acesta; ca și în alte multe asemenea, nu are numai un înțeles. Ea a ridicat un ideal dublu al vieții creștine, cel paulian-augustinian, și pe acela al vieții asemănătoare îngerilor, pentru care asceza e un element constitutiv. În realitate însă triumfează cel din urmă, despre ce se poate convinge oricine, care studiază istoria vieții bisericii catolice și supune «Sfinții» ei unui examen riguros. Pușinii sfinți, cari n'au fost asceți, numai confirmă regula. Ei încă nu pentru credința, dragostea și nădejdea lor au devenit sfinți, — cine și îndrăznește să măsoare aceste virtuți, — ci pentru merite bisericesti.

Monahismul așadară nu este una dintre aparițiile mult-puțin accidentale ce și-au făcut drum între altele în bisericile catolice, ci precum sunt bisericile astăzi și cum au interpretat evangelia veacuri de-a rândul, este o instituție cu rădăcinile înfipte în ființa lor: *viața creștină*. Ne putem deci aștepta, ca în idealurile monahismului să se reoglindească idealurile bisericii, în istoria monahismului să ni se înfățișeze icoana istoriei bisericii.

Dar peste tot poate avea monahismul idealuri supuse schimbării, poate avea *istorie*? Nu cumva e condamnat să străbată istoria lumii în o repetiție înmiită a unei uniformități grandioase? Căror schimbări pot fi supuse idealurile sărăciei, celibatului și a retragerii rezolute din lume? Ce fel de istorie pot trăi ori aduce la ființă aceia, cari și-au luat privirile din fața lumii și cu aceasta din fața formațiilor schimbăcioase ale ei, adecă din fața trecutului ei? Nu e oare identică abzicerea de lume, cu abzicerea de orice progres și ori și ce istorie? Ori, dacă de fapt n'a fost identică cu aceea, nu se ridică oare istoria idealurilor monahismului ca un protest împotriva ideii monahismului? Așa se vede, și aceasta poate că nu e numai

o apariție. Dar și cel mai superficial observator învață din istoria Apusului, că monahismul și-a avut trecutul său propriu, — nu numai extern, dar și intern, — plin de prefaceri puternice și influențe grandioase. Ce prăpastie desparte pe ascețul tăcut al pustiuului, care n'a privit la ochi omenești o durată de om, de monahul, care a împărțit mereu la porunci unei lumi întregi!

Sute și sute de tipuri specifice și variate sunt între ei, și totuși toți sunt monahi, fiecare e însuflețit și călăuzit de ideea abzicerii de lume. Ba ceeace e mai mult: orice vibrație a *spiritului*, fie ea cea mai pasionată, cea mai domoală, din această lume a abzicerii străbate spre noi. Arta, poezia și știința au aflat acolo cultivători, ba chiar și începutul civilizației germane e un capitol al istoriei monahismului. Oare numai așa a fost capabil monahismul de acestea, că a rupt legătura cu propriile idealuri, sau permit cele mai specifice idealuri ale lui să influențeze în direcția aceasta? Alcătuieste oare abzicerea de lume o a doua lume și o a doua istorie, asemănătoare celei dintâi, dar mai curată și mai mare, ori apoi trebuie să conceedă ca lumea să devină un pustiu? Monahismul adevărat oare acela este, care privește

lumea ca o biserică a lui Dumnezeu, și ascultă chiar și în natura mută cu deliciu la suflarea spiritului divin, sau acela este adevăratul monahism, care consideră lumea, împreună cu natura și istoria ei, numai ca împărăție a Satanei?

Ambele devize sună spre noi din lumea abzicerii: care dintr'însele are pecetea autenticității și care are dreptul istoriei? Monahismul a mântuit pe individ din legăturile societății și din învățul de toate zilele; monahismul l-a eliberat și l-a ridicat la o independență nobilă și la umanitarism și tot acest monahism l-a mântuit în jugul robiei prin *o inimă îngustă*, sterilitate lipsită de duh, și prin dependență slugarnică. Care este opera idealului original străvechiu?

Intrebări de acestea și asemănătoare obvin aici. Creștinul evangelic nu are numai interes istoric, să afle asupra lor răspunsul corect. Chiar dacă e convins, că nu în formele monahismului trebuie căutată desăvârșirea creștinească, trebuie totuși să cerceteze și să fixeze forma ei cea mai sublimă. Numai atunci am trecut într'adevăr peste instituția monahismului, dacă la însușirile cele mai bune ale ei am adaus unele și mai bune.

Nu o cunoaște celce o aruncă la o parte cu dispreț. Celce o cunoaște, va mărturisi, câtă învățătură putem lua dela dânsa. Putem învăța nu numai ca dela un dușman, dar chiar ca dela un prietin, nu în detrimentul punctului nostru de vedere evangelic, ci spre folosul lui. Să încercăm, prin o reprivire istorică a ne orienta asupra monahismului.

I. Veacul apostolic.

Monahismul nu e așa de vechiu, ca biserica. E adevărat, că biserica în veacul al patrulea, când s'a dezvoltat, a crezut, că și pentru timpurile apostolice a putut constata așezăminte esențial asemănătoare, dar exemplele la cari s'au referit și se provoacă unii și acum, în cea mai mare parte se țin de cercul legendelor. Cu toate acestea, opinia bisericii vechi nu e cu totul eronată. În primele decenii ale existenței bisericii de sine înțeles, nici nu i-a putut trece prin minte omului singuratic să se separeze pentru de a forma între cadrele comunei întruniri închise și a abzice de lume. Dar aceia, cari au simțit, că duhul lui Dumnezeu îi pornește să-și sfințiască viața întreagă vestirii evangheliei, de obicei s'au despărțit de toate bunurile lor și urmând pilda apostolilor și evangeliștilor lui Hristos, au umblat din oraș în oraș, trăind în sărăcie de bună voie. Alții, abzicând de avere și căsătorie, s'au angajat cu totul în slujba săracilor și a celor avizați la ajutor ai comunei.

Când monahismul și-a căutat originea în vremea apostolică, și-a adus din când în când aminte de acești oameni apostolici. Dar mai departe toți creștinii, dacă au ținut serios la religia lor, au trăit deopotrivă sub impresia, că lumea și istoria ei numai puține zile mai are, că i se apropie sfârșitul. Unde însă trăiește nădejdea aceasta, acolo viața pământească nu-și poate păstra prețul ei de sine stătător, ori și cât de serios ar concepe datorințele împreunate cu chemarea omului.

Apostolul Pavel între împrejurări specifice de repetite ori a întipărit al aceste datorințe în mintea comunei sale. Pentru aceea s'au provocat la el din parte evanghelică împotriva monahismului și a creștinismului, ce predică abdicarea de lume, indigitând asupra principiilor propovăduite de el despre libertatea creștină. Inșă nu e permis să uităm, că privitor la bunurile pământești și el avea părerea, că e mai bine creștinului să se despartă de ele și aceasta o cetim și din evanghelie. Cu toate acestea nu putem privi din capul locului ca la o poruncă ori ca la un sfat, ceea ce s'a desvoltat mai târziu în monahism. Isus Hristos n'a impus omenimii poveri grele, drept lege nouă, chinuitoare, cu atât mai

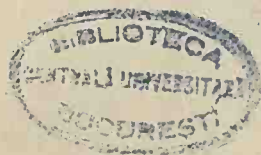
puțin nici la ascetism ca atare n'a privit ca la o prefacere a omului în sfânt, — doar însaș viața lui n'a fost ascetică, — ci a pus înaintea noastră toată simplitatea și curățenia unei lumi de simțăminte și nedespărțenia inimii, care trebuie să rămână neschimbat aceeaș sub raportul abzicerii de lume, în întristare, sub raportul posesiunii și beneficierii de bunuri pământești. Mai presus de toate a pus cele mai simple și cele mai grele părți ale legii: iubirea lui Dumnezeu și a deaproapelui, și a opus aceasta oricărei sfințenii ceremoniale și morale rafinate. A lăsat fieștecăruia să-și ia crucea, adecă să ia asupra-și suferințele de Dumnezeu trimise și să-și urmeze lui. Urmarea lui Hristos, care adeverește năzuința spre împărăția lui Dumnezeu și spre dreptatea ei, e de cuprinsul, că totul dispare, ceea ce ne stă în cale și ne ține legați. Dar monahismul a încercat să satisfacă mai târziu postulatului evangelic: «Fii abstinent!» în așa chip, că a stabilit măsura abzicerii de sine, fără considerare la putințele și chiemarea omului singuratic.

Când și-a început evangelia misiunea sa în veacul prim și la începutul veacului al doilea în lumea

greco-romană, sufletele aperceptibile așa căutau după ea, ca după cuvântul vestitor al abzicerii de sine și al învierii. Cea din urmă le-a dat nădejde eliberătoare, cea dintâi a dorit ruperea cu lumea senzualității și a păcatului. Cei dintâi creștini priveau la păgânism, la închinarea lui la idoli, la viața lui publică, ba chiar și la statul lui, ca la o realizare a împărăției satanei, și astfel doreau negarea acestei lumi; dar după concepția lor n'a fost contrast incompatibil, ca pământul să fie al lui Dumnezeu, el să-l guverneze și stăpânească și ca totuși să zacă într'o derută satanică. Apoi: ei știau despre sine, că sunt cetățeni ai unei lumi viitoare, care va urma în vreme cât mai grăbită. Poate defăima totul în jurul lui, celce crede aceasta, — fără a cădea în dispoziție pesimistă, care pentru cazul cel mai bun e dispoziția eroului jignit și obosit de suferințe, — își va păstra bucuria vieții, pentru că nu dorește nimic mai ardent, decât a trăi și chiar morții s'ar jertfi bucuros, care-l călăuzește spre viață. Abzicerea de bucurii nu are loc acolo, unde trăiește credința vie, că Dumnezeu a creat și cârmuiește lumea, unde trăiește nădăjduirea, că fără voia Tatălui ceresc nu cade de pe coperiș nici o vrabie.

E adevărat, că pe atunci fantazia era excitată la culme de acel gând mai vehement, că lumea actuală cade jertfă judecății din urmă, pentru că totul e înveninat într'însa și demn de pustiit; dar a trăit și conștiința, că lumea este totuși reședința împărăției lui Dumnezeu, care era privită ca vrednică de curățire. Creștinismul a trebuit să se ia la luptă cu sensualismul grosolan și delicat al lumii păgâne și dupăcum potrivit s'a zis, toată energia și-a epuizat-o în vestirea marelui cuvânt: «Nu sunteți animale, ci suflete nemuritoare, nu sunteți robi ai cărnii și materiei, ci domni ai cărnii proprii, numai și numai slugi ale lui Dumnezeu celui viu». Până ce nu se dă crezământ acestui cuvânt, orice ideal cultural trebuie să bată în retragere.

E mai bine, ca omul să-și privească viața conjugală, mâncarea, beutura, ba chiar și partea omenească a eului său propriu, ca lipsită de curățenie, decât să contagieze aceste lucruri în sălbătăcia lui sensuală. În lumea aceasta a neputinții și obișnuirii nu se poate valida nici un principiu nou, care nu critică în modul cel mai riguros raporturile actuale și nu ridică pretenziuni mari. Cu astfel de

C 192156

pretenziuni a pășit creștinismul cel mai vechiu; dar în curând s'a ivit întrebarea, cum se pot justifica acestea în teorie și în ce măsură pot fi valabile.

II. Veacul al doilea. (Gnosticism și montanism.)

Îndată la începutul veacului al doilea variate masse mari de căutători și crezători și-au făcut drum spre comunele creștine. Între dâșii au fost bărbați, — tradițional se chiamă gnostici, — cari erau alimentați și turburați de filozofia misteriiilor vechi și mai nouă, dar cari totodată erau cuprinși și de cuvântul evangheliei și de curățenia vieții creștine. Năzuința lor a fost să determine esența religiunii creștine ca esență a recunoașterii lui Dumnezeu și a lumii, și au crezut, că au aflat înțelesul real, înaintea maselor necunoscut, al evangheliei: Dumnezeu este Domnul și Creatorul sufletelor, dar împărăția materiei și a mărginirii senzuale din vecii stă 'n față, care e rea ca atare; această lume e nu numai o vale a plângerii ci o temniță infamă; spiritul omenesc e o scântee de lumină a lui Dumnezeu, care se sbate însă în prinsoarea mizeră a dușmanului ei, a lumii senzuale; rescumpărarea

prin Hristos e o despărțire a spiritului de corp, reintegrarea curatei spiritualități; de aceea dară problema morală este: asceză perfectă, scăpare de natura demonică, înălțare spre sfere tot mai înalte și mai curate, reîntoarcere în adevărata patrie, împreunare cu izvorul primordial al spiritului prin cunoaștere și știință. În luptă cu această doctrină, de origine greacă, dar care voia să fie recunoscută de creștină, și cu lupta sa marcionitică, care prin îndrumările ei practice se întâlnea cu cea gnostică, și-a petrecut biserica întâia puternica ei criză istorică. A biruit asupra ei; a respins justificarea, — la aparență atât de seducătoare, — a propriei sale critice despre răutatea lumii, ca pe una, care pentru dânsa e străină și falsă. A descoperit opinii demonice, adecă păgâne în aceste doctrine, și a considerat ca vulgarizat creștinismul gnostic, cu toată asceza lui și cu tot cuvântul lui despre sublimitatea și măreția sufletului. N'a voit să știe nici de un creștinism tainic, afirmative mai înalt pe seama «celor spirituale»; față de îndoitul ideal creștin al gnosticilor a ținut, dacă și nu strâns, la postulatul unei ordini de viață unitar și accesibil pentru toți.

Incepând dela sfârșitul veacului al doilea și-a stabilit biserica pentru totdeauna acel principiu, că credința în dualismul principiar dintre Dumnezeu și lume, spirit și natură, și astfel orice ascetizim bazat pe acest dualism, e incompatibil cu creștinismul. Ce e drept, s'a propovăduit și pe mai departe, că mersul lumii actuale și veacul ce va să vie, stau în contradicție, că lumea a ajuns sub stăpânia demonilor. Dar însuș Dumnezeu a oferit-o și a predat-o diavolului, însă totuși încă tot singur o conduce, ca pe o casă de salvare, aducătoare de mântuire și își va documenta la judecată puterea sa. Deja de pe acum și-o manifestează prin biruința credincioșilor săi asupra diavolilor. Lumea e a Domnului, numai până la o vreme o cârmuiesc îngerii răi; lumea e bună, dar e rău felul ei de viață. În chipul acesta a învins dualismul teoretic, întrucât l-au respins în «teologie», și răul și renorocirea au încercat a le explica din libertatea, care e necesară creaturilor în planul lui Dumnezeu și din dreptatea lui.

Poate fi însă bătut dușmanul ce pândește aici, dar nu nimicit. Și-a aflat aderenți pe mulți teologi însemnați, cari prin subtilitate au avut pu-

tința, de a aduce dualismul în armonie cu credința în Dumnezeu, în creatorul Atotputernic. Sub cele mai diferite forme și înfățișări și-a făcut apariția și aici și dincolo, în istoria creștinismului; dar a trebuit să se ascundă sub altă formă. Ca asupra dușmanului, în luptă fățișă se judecau deja asupra lui.

Acum a dat biserica de altă criză, și cea dintâi încă nu se sfârșise. Cu începere dela mijlocul veacului al doilea tot mai mult s'au schimbat condițiunile situației esterne a creștinismului. Până acum a fost împrăștiat în puține și mici comune în imperiul roman. Acestea erau provăzute numai cu cele mai necesare forme de natură politică, așa de puține și așa de laxe, de cari a avut lipsă o asociație religioasă întemeiată pe nădejde transcendentală, disciplină severă și iubire frățească. S'a schimbat însă situația. A văzut biserica, cumcă astfel de masse se alipesc de dânsa, cari au nevoie de disciplinare, — întocmai ca și de conducere politică. Credința în apropiatul sfârșit al lumii nu mai era suverană în așa mare măsură asupra sufletelor, ca mai de mult. In locul însuflețirii generale tot mai mult și-a făcut drum convingerea sănătoasă

ori încrederea numai în adevărul teoretic și recunoașterea plină de supunere. Mulți nu au devenit, ci *au fost* creștini, și pentru aceasta creștini au și rămas. Creștinismul i-a atins mult mai tare, decât să-l părăsească, și cu mult mai puțin decât ca ei să devină creștini. Insuflețirea curat religioasă s'a întunecat, idealurile au îmbrăcat alte forme și a devenit mai slabă independența și responsabilitatea omului singuratic. «Preoții și regii lui Dumnezeu» au instituit preoți și au dat la împăcare cu regii pământenii. Aceia cari mai înainte se făleau ca posesionari ai spiritului, au început a cunoaște acest spirit pe care nu-l mai simțeau așa de vial, în formule religioase și cărți sfinte, în misterii și orduri bisericesti. La aceasta a mai contribuit faptul, că din ce în ce tot mai mult s'au validat deosebiriile situației sociale a «fraților». În toate *ramificațiile* carierelor erau deja creștini, în palatul împărațesc, între funcționari, în odăile meseriașilor, în camerile învățaților, între liberi și neliberi deopotrivă. Să lase oare pe toate acestea biserica cu chie-marea lor, cu tot, să facă pasul hotărîtor în lume, să se împace cu împrejurările ei, să se acomodeze formelor ei, să

recunoască, — întrucât se poate, — ordinea ei, să-i împlinească dorințele, ori să rămână și pe mai departe ce a fost, comunitatea separată și despărțită de lume a insuflețiților pentru religione și să înrâureze asupra ei numai prin o misiune directă?..

W Cu începutul jumătății a doua a veacului al doilea biserica stătea în fața dilemei: sau intră de fapt în societatea romană și începe o misiune mondială în cadremari, abzicând în mod natural de instruirea și puterea ei originală ori apoi menține aceasta, păstrează formele de viață originale, dar rămâne o sectă mărunță, neînsemnată, care abia pentru unul e perceptibilă din o mie de inși, și care nu e capabilă să salveze și să crească națiuni. Aceasta era întrebarea din discuție, — putem constata astăzi, ori și cât de puțin curat se putea vedea atunci, — și criza era mare și nu chiar cei mai răi creștini au atras bisericei atenția să se oprească. Pentru întâia dată s'au auzit atunci glasuri, cari atrăgeau atențiunea episcopilor și a turmelor lor asupra laicizării crescânde, cari cu seriozitate luată în accepția riguroasă a cuvântului au făcut atenți pe creștinii lumii asupra cunoscutelor cuvinte ale urmării lui Hristos

și au pretins revenirea la simplitatea și curățenia originală. Atunci a răsunat înc'odată acea admonițiune clară și profundă, ca să ne apărăm viața potrivită cu nădejdea, că Domnul în viitorul apropiat se va reîntoarce iară. Au fost comune, cari s'au retras în pustie sub conducerea episcopului lor; au fost comune, cari și-au vândut tot ce-au avut, pentruca să alerge libere de orice piedecă înaintea lui Isus, celui ce va să vie; fost-au glasuri, cari au atras creștinismului atențiunea să părăsească calea cea largă și să caute drumul cel îngust și poarta cea strâmtă. Biserica însăș a decis într'alt chip, mai mult mânată de împrejurări, decât din hotărîre liberă. A intrat pe poarta deschisă în statul mondial, pentru de a se așeza acolo pe mai multă vreme, ca să boteze statul mondial în drumurile sale, ca să-i aducă cuvântul evangheliei, dar îi lasă totul, afară de dumnezeii lui. Și-a luat în posesiune toate acele bunuri, pe cari le-a putut lua dela stat, fără a face să explodeze mașinăria elastică în care s'a așezat. Cu filozofia ei a creat noua-i teologie creștină proprie, i-a exploatat constituția, pentruca pe a sa să o provadă cu formele cele mai trainice, a adus

în serviciul său ordinea de drept, negoțul și comunicația, arta și meșteșugurile și a știut a învăța chiar și din culturile statului.

Intr'acest chip, pe la mijlocul veacului al treilea, vedem, că biserica Ve în serviciul tuturor mijloacelor de putere, pe cari i-le-a putut oferi statul și cultura lui, împăcându-se cu toate împrejurările de viață și fiind gata de orice concesiuni, cari nu ating confesiunea credinții. Cu această pregătire a lui s'a apucat de o misiune lumească în cadre mari și a și dus aceasta la îndeplinire. Și ce s'a întâmplat cu cei de vechea credință și cu cei mai serioși, cari protestau împotriva acestei biserici universale în numele evangheliei, cari pe seama Dumnezeului lor au voit să adune o comunitate religioasă, fără considerare la număr și împrejurări? Aceștia deja nu au mai putut rămânea în biserică mare, iar majoritatea lor, — în vreme ce ca să poată pună temeiul postulatelor lor mai severe, s'a provocat la o nouă, definitivă revelație, a lui Dumnezeu, care afirmative s'a împărășit în Phrygia, — unui anumit Montanus, — a accelerat numai de sbinarea. Au ieșit și s'au separat. Dar, cum s'a obișnuit a se întâmpla acea-

sta, în decursul luptei au devenit în-șiși mai pigmei și mai mici de suflet. Pe când mai de mult însuflețirea cea mare a produs dela sine forme mai stricte de viață, acum aceste forme de viață sever determinate trebuiau să păstreze și să producă acea viață originală. Au devenit ținători ai legii în ordinea lor de viață, care însă numai cu vr'o câteva grade era mai strictă ca a rivalilor lor, și au devenit superbi, fiind în posesiunea creștinismului curat, precum ziceau ei. Țineau, că creștinismul creștinilor universalii s'a dejosit, s'a demodat și lipsit de spirit și ca atare îl disprețuiau. Secta «montaniștilor» și a «encretiștilor», care e înrudită cu cea dintâi, dar e mai veche și mai rigidă, prin încunjurarea lumii, prin ordinea mai severă de post și de rugăciune, prin neîncrederea față de chemarea preoțească, față de sistemul politicei bisericesti, față de orice proprietate, și chiar față de căsătorie însaș, au voit să o considere ca precursor al monahismului de mai târziu, — cu oarecare drept, dacă privim la motivele ambelor mișcări, altcum însă e mare deosebirea între ele. Monahismul presupune îndreptățirea relativă a bisericii universale, dar «montaniștii» neagă orice

îndreptățire a ei. Formarea în biserică a unei morale duple (îndoite), cu toate că se apropia, la începutul veacului al treilea încă nu era pe deplin stăpână peste concepția vieții creștine; tocmai aceasta o dovedește separarea montanismului de biserică. E adevărat că biserica pe «mărturisitorii credinții pe «virginele», «feciorelnicii» și pe văduvele ei, ce slujau lui Dumnezeu, dacă rămâneau cu credință către comunitate, îi prețuia cu atât mai mult, cu cât a trebuit să se convingă că aceștia se poartă cu neîncredere față de «marea comunitate». Dar acești aristocrați spirituali tot așa de puțin au fost monahi, ca și montaniști. La aceasta s'a mai adaus, că monahismul și-a luat ca principiu astfel de mod de traiu, care nu se îndrepta în prima linie spre credința, că împărăția lui Hristos se revelează în viitorul apropiat, ci în lumea aceasta, spre gândul beneficierii neconturbate de darul lui Dumnezeu, iar în lumea cealaltă spre gândul nemuririi. Monahismul a trebuit să se decidă a se retrage din lume, montaniștii n'au fost necesitați să evite mai întâi temeinic ceea ce nădejdea lor entuziastă credea deja aranjat.

III. Veacul al treilea și al patrulea. (Originea monahismului).

Să ne reîntoarcem însă la biserica veacului al treilea. Zeloșii au avut dreptul să o critice, pentru că pericolele mari, pe cari le-au văzut apropiindu-se cu ocaziunea intrării bisericeii în statul universal, într'adevăr au sosit. Totuși a fost deviză periculoasă cuvântul apostolului: «Iudeilor iudeu, elinilor elin». Tradiția de veacuri ne-a învățat, să socotim *laicizarea* bisericii numai dela acel timp, de când sub Constantin a început a deveni biserică a statului. Această tradiție e falsă. La mijlocul veacului al treilea biserica era deja în măsură mare laicizată. Normele de credință tradiționale nu le-a negat și nu și-a pierdut caracterul specific, dar și-a redus în mod nesămuit pretențiile sale privitoare la viața creștină, și forma culturală pe care și-a asumat-o pe seama ei și a principiilor sale de credință i-a devenit spre paguba-i internă. Adevărat, că în estern construcția ei a fost mai sigură și mai strânsă, ca ordinioară, — a devenit stat în stat; dar legătura tare ce o lega, nu mai

era nădejde religioasă și iubire frățească, ci o ordine ierarhică, care amenința cu apăsare majorenitatea și libertatea creștină și prin aceasta și simțul frățesc. Catehizmul ei s'a luat deja la întrecere cu sistemele admirate ale filozofilor, dar însași și-a bătut mult capul cu ele, scopurile i-s'au dus dela loc, metoda i-s'a turburat. Anume, ultimul, sistemul postum al filozofiei grecești, neoplatonismul, a înrâurit asupra ei în mod decizător. Cu cecece a luat dela el s'a năzuit să întregească lipsa suferită deja de curând prin pierderea ori schimbarea idealurilor sale, curat religioase și entuziastice. Dar Dumnezeu supralumesc, despre care a învățat neoplatonismul, n'a fost Dumnezeu evangheliei, și răscumpărarea de cele senzuale, pe care a propovăduit-o acesta, diferea foarte mult de nădejdea izbăvirii creștine genuine. Teologii cari l-au studiat, ori l-au combătut, s'au dedat cu lumea lui de concepție și a lor s'a mișcat dela loc pe neobservate. Mai departe: tendința alipirii cătră stat era tot mai evidentă: adăvărat, că au voit să sprijinească statul, dar au și dorit sprijin dela el, și pentru a-l dobândi, au făcut mai mult, decât ar fi fost permis. Și în

sfârșit: biserica n'a fost în stare să satisfacă nici postulatelor reduse, îndreptate spre viață morală a omului singuratic; adeseori a trebuit să se mulțamească cu o măsură minimală, cu supunere externă față de ordinea lui de drept și cult. Față de aceasta — i-a succes aceea una, că om creștin nu cu una cu două i-a atins pretențiile, ce le ridica asupra societății creștine, a întemeiat acea credință, că asocierea ei articulată cu episcopii ei, cu beneficiul harului, cu cărțile sfinte și cultul ei, este opera autentică și nefalsificată a lui Hristos și a apostolilor lui, și că afară de ea nu este mântuire.

Aceasta a fost biserica creștină la întorsătura veacului al treilea spre al patrulea. A ajuns nu fără vina ei în situația aceasta. Dar trebuie s'o spunem: e ușor a compara această biserică cu veacul apostolic, ori cu un tablou propriu pictat al creștinismului străvechiu și a o acuza cu o laicizare nesămuită, dar e o nedreptate a nu lua în considerare condițiile istorice, cărora a fost supusă. Ceeace a salvat, n'a fost doar numai un fragment, care nu s'a putut pierde, ori o rămășiță nevrednică de a fi menținută, ci a fost evangelia veche,

de sine înțeles, sub vâlul și în legăturile vremii, fără pretenția puternică de a determina pe dinlăuntru toată viața.

Dar biserica aceasta n'a mai fost capabilă să dea mângăere tuturor spiritelor, cari veneau la dânsa, și a le ascunde din fața lumii. A putut asigura pacea în Dumnezeu a unei lumi transcendente, dar în viforurile vieții acesteia n'a putut oferi pace. Pe această vreme s'a pornit marea mișcare. În biserica mare și mai de mult au fost asceți, oameni retrași în sine, cum și evangeliști, cari peregrinau din loc în loc și nu dispuneau de nimic. În cursul veacului al treilea poate că se și refugiază în pustietate câte-un om obosit în viață, și poate că aici colo s'au și adunat la olaltă pentru a duce viață comună. În zorile veacului nou s'a și înmulțit numărul lor.

Au încunjurat nu numai lumea, dar în biserică lumea; însă pentru aceea nu s'au refugiat din biserică. Au abzis de mărire și avere, de femei și copii, ca să poată scăpa de delicii și păcate spre a se putea aprofunda în distracția de a privi pe Dumnezeu și a sfîți viața, așteptând moartea. Doar și teologia dominantă învăța, că idealul vieții creștine con-

sistă în deprinderea cu moartea și iarăși în acea admirare a lui Dumnezeu, prin care își uită omul de existența sa, își omoară existența corporală până la hotarul morții, pentru a se putea deslega cu totul în privirea celor cerești și veșnice.

Aceasta a fost teoria generală a înțelepților. Țineau serios la ea. Dar mai departe: nici un veac n'a fost mai bine străbătut de gândul, că se învechește, și se coboară cursul vremii în lume, că nu mai e vrednic să trăești. O mare epocă a istoriei omenirii de fapt s'a sălășluit în mormânt. Impărăția romană, lumea veche, s'a pregătit de moarte și luptele cu moartea erau cumplite. Înăuntru troienau revolte, vărsări de sânge, sărăcie și boală, pe din afară o împresurau horde barbare din toate părțile. Ce li se putea pune în față? Iată că nu li se putea pune puterea unui stat suveran și vigoarea unui ideal cultural unitar și probat, nici o împărăție în discompunere, pe care o cultură decadentă și disparentă abia-abia o ține laolaltă, o cultură ajunsă a fi seacă și mincinoasă, în care abia dacă un om și-a putut păstra conștiința, simțământul liber, natural, mâna curată.

Dar nicăiri n'a trebuit să se simtească minciuna internă a tuturor raporturilor ca în centrul culturii, înainte de toate în Alexandria. E mirare deci, dacă tocmai de acolo, din Egiptul de jos, a pornit viața de eremit, monahismul?

Dintre toate popoarele cunoscute de istorie, poporul egiptean a avut cea mai lungă și mai bogată istorie. Încă și sub domnia străinilor și sub sabia romanilor cuceritori, Egiptul a rămas țara muncii, iar orașul lui școala principală a culturii. Dar a bătut ceasul națiunii. În vremea aceasta s'a născut monahismul, ca o mișcare puternică; nu cu mult mai târziu ne întâlnim cu el în partea răsăriteană a mării mediterane și lângă malurile Eufratului.

În timpul cel mai nou și-au dat silința să explice originea monahismului din influențele păgâne specifice asupra creștinizmului egiptean, în aceasta însă n'au fost destul de prudenți, ori și cât de vrednică de recunoștință a fost munca lor, că aparițiile analoage mai vechi le-au cercetat pe tărâmul religiunii egiptene. Înrauririle de dinafară n'au fost nici aici mai puternice, dar au fost verosimil mai slabe, decât pe alte te-

rene ale vieții și cugetării creștine. Omenirea creștină încă a abstras idealul vieții la fiecare treaptă a dezvoltării sale, și a declarat de cel mai superior pe cel prescris de trebuință. Aici însă necesitatea socială politică și religioasă s'a întâlnit în cale cu un ideal creștin de mult stabilit, pe care-l priviră nu peste mult ca apostolic.¹

Formarea monahismului însă a fost precedată de condiții foarte diferite și de aceea cu o cale și de diferiți pași. Cu toate că întâiul factor a fost instinctul ascetic, moștenit de biserică dela păgâni, care l-a silit să elibereze sufletul din mâinile mulților tirani, să învingă egoismul dur și fin să călăuzească sărmanul suflet la Dumnezeu, pe de altă parte a intervenit și un ideal ascetic, care a fost mai mult contrar, decât înrudit cu instinctul cel dintâi. În școala catihetică din Alexandria, care în genere era în veacul al treilea școala princi-

¹ Dacă, și ce fel de rădăcini economice-sociale (în accepția cea mai riguroasă a cuvântului) a avut monahismul ieșit la suprafață, despre aceasta până acum nu s'au întocmit destule studii. Și am temerea, că ele, — și nu numai din cauza situației cu izvoarele, — nu vor contribui cu nimic important. Aprecierea antică a valorii lucrului de mână a jucat la început fără îndoială un rol anumit, dar totuși nu marcant.

pală a teologiei bisericești, au preluat și prelucrat din sistemul idealist al moraliștilor greci, cari au trăit dela Socrate încoace, toate ideile fundamentale ale cugetării. Aceștia însă de mult au transformat zicala socratică: «Cunoaște-te pe tine însuși» în tot atâtea regule despre arta corectă a vieții. Cele mai multe din aceste regule au abătut pe adevăratul «filozof» dela activitatea pusă în slujba vieții zilnice și «dela greoaia învârtire în publicitate». Au argumentat, că spiritul «nu are problemă mai specifică și mai potrivită, ca îngrijirea dîsine însuși, întrucât nu caută pe dinafară, nu se ocupă de lucruri străine, ci aprofundându-se pe dinlăuntru în sine, își redă sie-și ființa proprie și astfel făptuiește dreptate». Aici învățau, că filozoful, care nu mai are lipsă de nimic, este cel mai aproape de Dumnezeu, pentru că e în posesiunea eului său bogat și poate beneficia în pace de privirea lumii binelui celui mai suprem; acolo propovăduiau, că spiritul emancipat de ceeace-i senzual, și aprofundat în continua cercetare a ideilor veșnice, la urma urmelor se va face vrednic să privească nevizibilul și însuș încă se îndumnezeiește. Aceasta a fost retra-

gera din lume, la care învățau și filozofii creștini din Alexandria pe învățăceii lor, iar înainte de toate Origen. Trebuie să cetim numai Panegiricul scris de Grigorie Thaumaturgul asupra maeistrului său, ca să ne convingem, unde trebuie căutat idealul înțelepciunii vieții de-a ne retrage din lume, pentru care e laudat teologul. Nu se poate tăgădui, că această formă a retragerii din lume, cuprinde în sine laicizarea specifică a creștinismului și că filozoful mulțămît cu sine e contrast al sufletului sărac, pe cât se poate. Dar nime nu poate contesta totodată, că amândouă formele în concret s'au putut manifesta în o mulțime de multilateralități și au putut și fuziona în aceasta multilateralitate. Și luat în înțelesul acesta chiar însuș Origen totuși se poate socoti între adevărații părinți ai monahismului creștin. Căci doar deja nici la el nu mai stă lucrul așa, ca și când ar fi exprimat în etica sa ori ar fi realizat în viața sa curat numai idealul stoic ori neoplatonic, ci se perindează toate direcțiile etice ale trecutului, deci și cel creștin. Tocmai aceea este în istoria universală poziția teologilor egipteni, cari au fost toți precursori sau ucenici ai

lui Origen, că atât pe terenul dogmaticii, cât și pe al disciplinării vieții creștine, au sumat rezultatul de până acum al formelor de cunoaștere și al regulilor practice și l-au pus sub paza revelațiunii. Pentru aceasta au devenit părinți ai tuturor partidelor bisericii grecești, cari au pășit mai târziu și s'au luptat. Precum cu drept egal poate fi chemat Origen în ajutorul arianismului și al ortodoxiei, cu acelaș drept i-se poate atribui responsabilitatea pentru laicizarea specifică a teologiei creștine, precum mai înainte pentru aplicările pustnicești ale teologilor, mai apoi ale laicilor. Acelaș om a fost, care a ținut de dorit pacea pământească a creștinismului cu statul și a profețit-o înainte, care la umbra păcii universale totodată a voit să descopere chilia de mănăstire a cărturarului-călugăr, evlavios, adâncit în sine. Celce însă n'a fost evlavios și învățat, i-s'a dat — așa a crezut Origen — în credința sa obiectul contemplației de un conținut neseccat. Deci chemarea sună într'adevăr tuturor creștinilor. Și totuși au trebuit să treacă aproape două veacuri de om, până când s'au putut validita aceste cugețări în creștinismul din ce în ce tot mai obosit, și nici odată nu au ajuns

a fi cele mai decizătoare pentru masse. Au fost rare astfel de reuniuni, de cari a înființat Hierakas, învățăcelul lui Origen, după modelul dat de Origen. Trebuința și desgustul față de viața comună au eliberat în chip elementar această mișcare și biserica lui Constantin și a urmașilor săi i-a alungat în singurătatea pustiei pe ceice doreau să trăiască pentru religione.

Pe la sfârșitul anilor patruzeci ai veacului al patrulea, mișcarea deveni deja puternică. Încă atunci cu miile au trebuit să ducă viață călugărească. Inceputul adevăratului monahism, ca al ori-cărei mișcări mari istorice, e învăluit de ceața *legendelor* și deja nu se mai poate deosebi cu siguranță poezia de realitate. Memoria unor afirmativi întemeietori a păstrat-o numai legenda. Dar știm două lucruri și aceasta ne e de ajuns, pentruca în genere să cunoaștem și apreciem corect mișcarea. Cunoaștem idealul original și putem constata măsura retragerii din lume. Adevăratul ideal a fost: împărtășirea de privirea curată a lui Dumnezeu și astfel scăparea de judecată și mântuirea sufletului; mijlocul: curățenia și îndreptarea neconținută a sufletului spre Dumnezeu, apoi abzicerea totală de toate bunu-

rile lumești, acestora a aparținut și comunismul bisericesc. Au încunjurat nu numai lumea în accepția deplină a cuvântului, dar și biserica universală au încunjurat-o. N'au împărtășit, ce e drept, vederea, că doctrinele ei nu sunt satisfăcătoare și ordinea ei nepotrivită, harurile mântuitoare indifereente; dar au fost de părerea, că are teren periculos, și nu s'au îndoit, că vor putea substitui pe seama lor toate bunurile sacramentale, prin asceză și privirea neconținută a sfințeniei.

Și cum a fost raportul bisericeii-stat față de această mișcare? A tolerat, că membrii ei au avut îndrăzneala să se emancipeze de sub nemijlocita ei conducere, ca să aleagă acea cale a prefacerii în sfânt, care nu stă sub controlul ei? Suferit-a oare, ca asupra vieții fiilor ei să se arunce umbra bănuelii, chiar dacă ei încă nici nu au fost reprobați? N'a ezitat nici un moment, n'a putut ezita. A mai făcut singurul lucru posibil, ce i-a mai rămas pentru apărarea proprie: a aprobat mișcarea cu toată hotărîrea, ba a dat dovadă, că o consideră ca formă străveche a vieții creștine. Temerea, că se vor scufunda în vârtejul vieții, săturarea de viața stearpă, ordinară, și nădejdea bunu-

rilor mari, au alungat afară pe oameni; biserica a făurit o virtute prin dreptatea ce o avea ca emanată din această necesitate.

N'a putut face altcum; pentrucă ea însași din ce s'a pierdut mai mult în *labirinturile* lumii, statului și culturii, cu atât mai sgomotos și mai cu efect a predicat, ceea ce a realizat monahismul.

Una din cele mai frapante observări istorice este, că biserica tocmai atunci, când s'a desvoltat ca instituție de drept și sacramentală, a produs un astfel de ideal al vieții creștine, care nu înlăuntrul ei, ci numai pe lângă ea s'a putut realiza. Cu cât mai mult s'a aprofundat în lume, cu atât a ridicat idealul mai la înălțime, mai presus de oameni. Insaș biserica a învățat, că scopul suprem al evangheliei consistă în privirea lui Dumnezeu, dar n'a știut drum mai sigur spre această privire cătră Dumnezeu, decât despărțirea de lume. Dar această serie de cugetări s'a manifestat în biserică numai ca o întregire dispartată a lățirii moralizătoare a creștinismului.

Dacă tendința ei s'a îndreptat de fapt în direcția, ca să supună totul principiilor sale și regulilor sale de cult sărăcăcioase, atunci propria-i

teologie i-a lucrat împotriva. Monahismul nu s'a oprit la «teologie». Apus chestia foarte serios, că creștinismul e religie și pretinde dela individ jertfirea vieții. Argument pentru faptul, cum era de mare puterea bisericii asupra spiritelor este, că la pășirea sa monahismul n'a îndrăsnit a se face judecător al bisericii, — după modul montaniștilor, — și a declara de căi greșite căile ei. Dacă luăm în considerare însuflețirea și fanatismul ce s'au desvoltat în curând în coloniile monahale, numai mirați vom constata, cât de rare și cât de lipsite de efect erau atacurile îndreptate împotriva bisericii, chiar și dacă nu au lipsit cu totul. Abia s'a aflat cineva, care să fi pretins întreaga reformă a bisericii. Mișcarea putea fi revoluția bisericii universale și de fapt abia a turburat cursul bisericii universale. E adevăr real, că era mare neîncrederea față de oficiul bisericesc; câți n'au fugit de el, când a fost să li se încredințeze! Dar n'a încetat cinstea ce i se cuvine oficiului; numai de pericolele lui s'au temut. De sine înțeles între preoți și călugări și aici și dincolo a fost foarte încordat raportul; poate că și *persoanele* le disprețuiau, dar mai mult nimic.

IV. Monahismul răsăritean.

Dar să nu prevenim întâmplările. Mii și mii au ieșit și vestea sfințeniei, săturarea de lume și teama de lucru a atras după ei cu miile. Pentru viața monahală au fost multe motive, mai ales dela așezarea bisericii creștine de stat, de când nu mai era așteptată cu martiriu însuflețirea adevărată ori simulată. Deja pe la mijlocul veacului al IV-lea era pistrișă societatea în singurătate. Unii de aceea au ieșit, pentruca de fapt să se pocăiască și să devină sfinți. Alții, spre a fi considerați de sfinți. Unii au încunjurat societatea și păcatele ei, alții *cariera* și munca împreunate cu ea. Unii au avut inimă naivă și voință neînfrântă, alții erau bolnavi de sgomotul vieții. Aceștia se năzuiau aici, în viață, să sporească în cunoaștere și bucurie adevărată, pentruca la sinul plăcerilor tăcute, spirituale, să trăiască pentru «filozofie», aceia au avut voința să rămână acolo săraci cu trupul și cu duhul și-au despectat mintea trează și știința.

Ne-au rămas mărturisiri frapante; dar ele vorbesc mai răsunător despre ispitele lumii și de atacurile senzualității decât tânguiriile despre egoismul inimii. Și astfel etica a aflat o aprofundare în raportul cu păcatele cugetului și răutatea inimii. Dar alături de cel cu pocăința tainică încurând pășește adoratorul nedisciplinat. Avea lipsă nedisciplina de încătușare, contrastele pretindeau o organizație. Această organizație s'a format din bună vreme. Pustnicii s'au asociat spre o viață comună. Găsim două forme ale acesteia: colonii de eremiți și adevărate mănăstiri. Au creat reguli, cari în parte erau foarte stricte. Aceste reguli arată nu numai seriozitatea ascezei, ci și aceea, că au existat transgresiuni grosiere, cari au trebuit răsbunate. Pe lângă aceasta, cu locul și cu timpul în coloniile călugărești s'a născut un fanatism, ce întrecea ori-ce măsură.

Ne întâlnim deja de timpuriu cu fanatici, cari se asemănau cu dervișii berbanți, despre cari ne vorbesc încă și azi călătorii răsăritului. Dar în veacul al patrulea observăm deja și între adevărații monahi deosebiriile cele mai de frunte. Ce e drept, legile fundamentale: viață exclusivă cu Dum-

nezeu, sărăcie și pudoare, la cari din partea călugărilor dela mănăstiri s'a mai adaugat și supunerea, sunt la toți aceleaș. Inșă ce diferit s'au format acestea în realitate! Permiteți să fac amintire numai despre una! Unii, plini de mulțumire, că s'au eliberat de cultura învăscută, mincinoasă, desvălesc în singurătate ceeace nicio-dată n'au cunoscut — *natura*. Se învață cu ea, îi caută frumsețile și o preamăresc. Avem dela călugări ai veacului al patrulea astfel de descrieri ale naturii, de cari rar a produs evul vechiu. Au voit să trăiască Dumnezeuului lor, asemenea unor copii fericiți, în grădina lui. Au zărit în grădină pomul cunoștiinții, — deja nu mai e interzis a i rupe fructele, — și astfel pentru ei singurătatea devine un raiu; nu e blăstăm în munca lor, căci cunoașterea aceea este fericire. Dar partea cealaltă a lor a înțeles altcum asceza. Nu numai cultura, dar și natura trebuie încunjurată, nu numai ordinea socială, dar chiar și omul. Trebuie să te desparti de tot ce ar putea da motiv la păcat, — și ce nu poate da ocaziune? — de orice bucurie, orice știință, orice nobleță omească. Ce a avut aceasta ca urmare? Unul a flămânzit, pânăce a murit,

celalalt a cutreerat jur-împrejurul, ca un animal al pustiului, al treilea s'a trântit în mocirla Nilului, lăsându-se chinuit de insecte, al patrulea, de jumătate gol, înfruntând vântul și furtuna, ani de-a rândul a stat pe un stâlp. Așa a trebuit chinuită și înfrântă carnea, așa au voit să scoată cu puterea la iveală pacea sufletului, privind spre Dumnezeu: a trăi curat și a tăcea.

Dar ei înșiși încă au fost siliți să facă mărturisirea, că simțirea păcii i-a cuprins numai rar și pe câteva minute. În locul ei însă au venit vedenii cumplite, cari s'au prefăcut în realitate concretă. Iar contemporanii primeau cu râvnă descrierile lor. Bătrâna lume se delecta întru abzicerea rafinată și visurile sălbatice ale monahilor cari locuiau în pustie. Cel puțin în închipuirea lor au voit să se delecteze cu aceea, la purtarea căruia lipsea curajul și voința. Foiletoniști îmbrăcați în haină călugărească au compus romane și novele din pățaniile trăite și visate de ceice se po căiau în taină. S'a pornit o specie extraordinar de specifică a artei: literatura frumoasă monahală, care a servit spre edificarea sufletească a multor veacuri.

A fost și aceasta unul din chipurile, cum cvita biserica de stat faptele acestui eroism cumplit, pe cari întrelăsările ei (ale bisericii) neîncetat le deștepta din nou.

Care a fost pe pământ greco-creștin consecvență dintre cele două specii ale monahismului, amintite aici numai în conture generale? Care ideal a fost autentic între împrejurările date, istorico-religionare? Oare al monahilor cari se bucurau de natură și de Dumnezeu, cari în izolare tăcută au trăit lui Dumnezeu și cunoașterii lumii, ori apoi a eroilor ce se pocăiau? Nu e o goană ieftină după consecvență, dacă afirmăm: numai cel din urmă! Căci doar cu privire la cel dintâi trebuie atrasă atențiunea numai decât asupra raportului ce există între el și între idealul antic al filozofului. Aceasta însă nu e încă deajuns: să ne așezăm în firul istoric. Așa a sunat opinia generală a veacului, că idealul suprem numai afară de lume și afară de orice carieră poate fi realizat: acest ideal rezidă în asceză. Această asceză, ce e drept, e un mijloc spre scop, dar totodată e și scop în sine; pentrucă poartă în sine garanța, că cel ce se pocăiește ajunge să privească spre Dumnezeu, fiindcă

se eliberează de orice contrast cu Dumnezeu, de lume și de materie. Dacă aceste teze sunt drepte, atunci tot ce împedecă lupta până la extrem este imperfect; atunci nu numai cultura, dar trebuie dată la o parte natura, istoria și în sfârșit orice activitate morală, îndreptată spre scopuri, ca una ce e nedesăvârșită și turburătoare; atunci e vorba despre experimentul sublim, de a ne elibera de sub terenul naturii și al culturii, ba chiar și din lumea etică-socială, ca pe această cale să putem forma în noi înșine pe omul întru toate religios, pe adevăratul supra-om.

Am ajuns cu aceasta la secretul dar și la păretele despărțitor, care deosebește concepția antică greacă de creștinism. Deja biserica universală avea astfel de viață religioasă ca cel mai suprem ideal, care conduce pe om deja aici pe pământ prin toate condițiile existenței sale, și așa-dară și prin condițiile istorice și sociale-etice. Cu aceasta biserica n'a voit să semnaleze, că aceste condiții sunt indiferente, ori și contrarul lor e tot așa de adevărat, nici pedeparte! Dar până acum creștinismul n'a știut să formeze viață nouă morală în formă de comunitate, iar măsurile e-

tice ale lumii antice erau folosite în sine fără de folos, ori erau neafabile. A fost numai consecvent, dacă pentru aceasta oamenii mai serioși, cari totuși n'au fost reformatori, au simțit ca o paralizare ordinea etică în sălbătăcia ei, care în sine luată nu e mai bună decât condițiile elementare ale existenței omenești. De aceea proiectează un astfel de ideal moral, care afirmative este pur religios, — mi-ar plăcea să zic «supramoral». Nu pe tărâmul ordinei sociale dată de istorie și pe terenul activității vitale îndreptată moralicește spre scopuri, să ajungă religiunea creștină în posesiunea drepturilor sale adevărate, ci pe terenul negării oricărui lucru omenească, adevărat al ascezei de cel mai înalt grad. Astfel să se anticipeze participarea viitoare la natura divină. La așa înălțime se avântă și azi încă creștinismul grecesc, întrucât nu s'a împietrit ori nu s'a abătut în alte direcții sub influențe apusene, — nu ne putem lăpăda de simpatia noastră față de el, dacă luăm în considerare nivelul inferior al așa numitului moral creștin, asupra căruia voiește să se riddice, fiindcă altul nu-i vine în față, dar drumul avântului lui, precum duce spre infinit, așa și la nimicinie. Pen-

trucă ce vedem? Pe de o parte biserica universală (lumească), care e supusă statului și s'a contopit până la indentitate cu statul, biserica lumească care în toată ființa ei este o instituție de cult și are cea mai mică înrâurire asupra vieții morale a membrilor ei și care deja nu mai are probleme de sine stătătoare. Pe cealaltă parte monahismul, care nu are scopuri istorice și astfel nici dezvoltare istorică. Acest monahism, abstrăgând dela unele mai nouă apariții, poate mai pline de nădejdea unui viitor, astăzi în esență e același, ca în vremea celor mai vechi împărați bizantini. Chiar și regulele esterne abia s'au schimbat. Nu s'au putut valida acei sfinți stâlpnici duși la extremitate, — astfel de forme nu pot birui, — dar a biruit cauza lor și au obținut succes cu aceea, că încă tot asceza de cel mai înalt grad o țin de cea mai bună, și că numai rar s'a decis monahismul grecesc la muncă folositoare în serviciul bisericii și al omenimii. Călugării greci — natural că sunt excepții onorabile, — și astăzi, ca acum o mie de anii «trăiesc în meditație tăcută și ignoranță fericită».

Numai chiar atâta muncă săvârșesc, câtă e necesară pentru viețuire; dar așa trebuie să fie, că pentru mo-

nahul învățat, cel ignorant, pentru cel ce se delectează în natură, ocrotitorul naturii, e încă tot un reproș tainic, pe monahul muncitor încă tot trebuie că-l mustră conștiința, dacă vede pe fratele care nu lucră, dar nici nu se cugetă, nici nu vorbește, ci așteaptă în *meditație* singuratică și chinuire de sine, ca strălucirea fericită a lui Dumnezeu la urma urmelor să i se reveleze. Și precum în veacul al cincilea, așa și pe mai departe se susține încordarea între călugării de mănăstire și între preoțimea laică. Adevărat, că clerul mai superior se recrutează din preoțimea mănăstirească, — căci doar monahismul chiar și împăratului și curții a fost în stare să-i împrumute pe un timp mai scurt ori durabil un colorit rău, — dar aceasta nu mult poate schimba referințele. Monahismul stă alături de biserică și nu în biserică, și aceasta nici nu poate fi altcum; pentru că ce și poate oferi bisericii acea instituție care însuș abzice de orice problemă care-i constituie ființa? Singurul lucru, la care participă cu vialitate, este interesul față de cultul bisericii; pictează icoane sfinte și poate chiar și cărți copiază. Dar se poate scăpa pe sine și de cult; biserica nu numai

sufere, dar și admiră pe pustnicul care zi de-arândul stă departe de comunitate. Trebuie să-l admire: pentru că acest pustnic realizează idealul, pe care biserica nu-l poate ajunge. Idealul, — și ca să zic așa: — idealul ei mai mare, — pentru că deja și-a constituit un ideal îndoit: idealul ascezei și al cultului. Acela, căruia nu i s'a dat ca parte darul sau puterea, ca pe calea ascezei să se împărtășască de Dumnezeu, poate câștiga această împărtășire și așa, că la serviciile divine se umple de sfintele taine. Cultul încă ne poate oferi nouă binefacerea mântuirii, dacă participăm la el cu evlavie și îndeplinim datorițele bisericesti. Monahismul n'a reprobato această teorie, ci a sprijinit-o. Căci doar indirect i-a servit spre bine.

Din timp în timp monahismul s'a apropiat de biserica lumească și a făcut încercarea să o ia și pe aceasta în slujba lui. Din vreme în vreme și izbândește încercarea. Mărturisesc despre aceasta sinoadele bisericesti din timpul dela veacul al cincilea până la al șaptelea. Dogmatica, ce s'a validat în cadrele acestora, în parte e produsul monahilor și o au și apărato tot argumentele și brațele monahilor. Episcopii au fost însă

mai precauți și s'au năzuit într'acolo, ca fanatismul monahilor să nu izbucnească în flacări, pentrucă de câte ori ceice încunjurau lumea se amestecau în luptele partidelor, în mod consecutiv venea în urmă revoluție, război și măcel. De aceea, după ce au compromis și împărați, cari simulau o evlavie călugărească, și cu ceva mai târziu au detronat idealurile despoticilor împărați reformatori, nu le-au mai dat atenție. Și nici n'au mai avut de făcut. Dela sfârșitul veacului al nouălea deja numai sporadic au jucat rol în istorie. Fiindcă au biruit, au devenit putere conservativă și față de lume și față de biserica lumească. Minunat! În pasivitatea lor încunjurătorii lumii apără acum cultul și obiceiul național. Fanatismul lor e alarmat, dacă acestea sunt jignite de cineva. În punctul acesta monahismul simțeste comunitate cu masele. Dealtcum monahismul și biserica universală merg paralel, ba dacă se prind la olaltă, monahismul necondiționat stă la dispoziția statului. Episcopul-monah, atât în împărăția bizantină, cât și în cea turcească, e încă în mare măsură supus al statului, ba chiar oficiant de dare al lui; dar îndreptarea greoaie e imposibil a nu fi

cunoscută. Aliindu-se cu statul despoaie poporul creștin: se bucură de cinstea ce se cuvine funcționarului de grad superior; dar ia parte și la corupția și soarta lui nedeterminată. Așa s'a răsbunat idealul de sbor înălțător al monahismului. Au voit să facă a înceta cu ajutorul religiei orice condiție naturală, în îndrăzneala lor au crezut, că încă și bunurile morale le pot lăsa departe în urma lor și au ajuns jos cu puterea zdrobită. Biserică statificată, laicizată, monahism fără nici o istorie, viețuitor în asceză, care e paznicul neînfrânt al defectelor naționale și bisericești, — acesta a fost rezultatul. Biserica grecească menține polurile ascezei și creștineasca împlinire a datorinței față de cult. Adevăratul teren, viața morală a chie-mării, care a trebuit regulată cu ajutorul religiei, cade în afară de cadrele observării ei nemijlocite. Cedează acest teren statului și poporului, căci doar acest teren e deja lume. Iar acestora din urmă nu le-a fost greu, pentru a acapara sub puterea lor cu încetul întreaga biserică și a o degrada la rolul de instrument al scopului lor.

Deoarece idealul monahismului și al bisericii lumești în cursul vea-

cului al optulea și al nouălea a învins în lupta cu statul universal, tocmai de aceea monahismul și biserica a ajuns de *fapt* și *definitiv* sub puterea statului: Statul le-a ajuns în fugălor de cele senzuale și le-a impus procedura sa urmărită față de morală, dar și-a însușit cultul lor. În chipul acesta statul bizantin apare încă tot ca o degenerare a statului antic. Acea una însă le-a izbutit, că acolo unde statul le-a ridicat cu hotărâre fermă ca îndreptar al cugetării creștine în dreptul public și viața publică, le-a acceptat în concepție monahală. Cartea legilor bizantine, — de a cărei rigoare nici părerile noastre sociale-etice nu s'au eliberat, — în parte e un amestec al unei judecări romane, înțelepciuni inexorabile și monahale a lumii.

Aceasta e în Răsărit istoria monahismului. Ne putem aduce aminte din când în când, că acest monahism încă și azi e o întregire a bisericii laicizate, că încă și azi mai scapă pe unii de hărțuiala zilnică, că adăpostește sfinți în sine și acuză bisericanismul inert.*)

*) Pentru întâia dată a lămurit un capitol mai vechiu și însemnat din istoria monahismului, Holl («Entusiasm și putere de căință în monahismul grecesc»). Prin aceasta a intrat într'o lumină mai deschisă însemnătatea monahismului în istoria bisericii universale grecești.

Dar ne învață această istorie, că înaintând pas de pas în rândul idealurilor omenești, idealul retragerii din lume și scrutării în adâncurile evangheliei cu scopul mântuirii sufletului, nu poate fi cel mai din margine, cel mai înalt, că la urma urmelor îndrăzneala numai pasivă suferă înfrângere, că atunci își zidește lumea idealurile sale în biserică, când creștinul își dorește realizarea idealului eului său afară de lume. La tot cazul este vreme, când măsura nedreptății ce ajunge pe cel activ e nesuferit de mare și totdeauna vor fi oameni, a căror coarde sufletești sunt atât de fine, că cea mai mare parte a eului lor trebuie să și-o petreacă în singurătate, spre a și-o păstra; dar acolo, unde îndurarea lipselor e privită ca cea mai mare virtute, acolo ajung să fie fără preț mari bunuri și în sfârșit se pierde și recompensa, în nădejdea căreia s'au despărțit de aceste bunuri. Doar am ajuns să vedem și noi în zilele noastre, că din sinul bisericii rusești s'a ridicat o astfel de individualitate, cum e a contelui Tolstoi — om laic, dar ca scriitor adevăratul călugăr grec, pentru care nu e dată altă posibilitate a reformării bisericii, decât ruperea radicală cu cultura și istoria, și înain-

tea căruia orice lucru moral, -- chiar și căsătoria, — apare ca întinat, dacă e în legătură cu cele senzuale. Din scrierile acestui om minunat învățăm să cumpănim, că odinioară maniheismul ce cumplit dușman era pentru biserica grecească! Cu cât privește monahul grec mai serios la creștinism, din ce în ce devine a fi tot mai neapărat în fața concepției lugubre, că lumea e a mamonei și în sfârșit tot la autoritatea bisericii lumești trebuie să-și ia monahul refugiu, pentru a nu cădea jertfă maniheismului.

V. Inceputurile monahismului apusean. Augustin.

În apus dezvoltarea monahismului cât de în altă formă a decurs! E destul să aruncăm numai o privire asupra istoriei lui, pentruca îndată să descoperim deosebirile esențiale. Întâi, monahismul apusean a avut o adevărată istorie, și al doilea, monahismul apusean a creat o istorie, istorie bisericească și universală. Nu stă numai alături de biserică și nu se consumă pe sine în asceză tainică și în speculație mistică, nu, ci stă tocmai în mijlocul bisericii, ba alături de papism a fost pe tot terenul cel mai puternic factor al istoriei bisericii catolice apusene. Monahismul răsăritean îl putem descrie dela veacul al patrulea până în ziua de astăzi și abia trebuie să amintim un nume, numai rar a produs personalități în mod subtil marcate și originale. Istoria monahismului apusean e însă o istorie de persoane și caractere.

Catolicismul roman arată în cursul dezvoltării sale o înlanțuire con-

tinuă a reformelor vii și fiecare reformă e determinată de un nou grad al dezvoltării monahismului. Înființarea ordinului Benedictinilor în veacul al VI-lea, reforma de Clugny în veacul al XI-lea, ordurile cerșitorilor cu pășirea lor în secolul 13-lea, înființarea societății lui Isus în secolul al 16-lea, acestea sunt cele patru pietri fundamentale ale istoriei catolicismului apusean. Totdeauna monahismul a fost acela, care a salvat biserica, dacă a decăzut; a eliberat-o, dacă s'a laicizat; a apărat-o dacă o au atacat. A încălzit inimile reci, a înfrânat sufletele caprițioase, a recâștigat iarăș popoarele, cari s'au instreinat de biserică. Și de aici se poate vedea, că în monahismul apusean trebuie să recunoaștem un factor bisericesc și cultural de prima ordine. Oare în ce chip a ajuns să fie așa?

Din Răsărit monahismul s'a lățit la apus relative târziu și cu încetul; pentru că în apus nu l-a favorizat nici natura, nici cultura. Pe când la Răsărit pe la mijlocul veacului al patrulea s'a lățit deja pretutindinea, și precum aceasta o putem cu siguranță presupune, prin unele părți s'a născut independent de influențele egiptene, pe atunci în apus numai la sfârșitul

acestui veac a prins rădăcină, ba adevăr grăind, a fost importat dela Răsărit. Cei dintâi admiratori ai lui în apus au fost acei teologi, cari au cutreerat Egiptul și Syria și au fost cu «elinii» în raporturile cele mai strânse, ca Rufin și Ieronim. Au început să înflorească mănăstiri, mai ales în Gallia-sudică; dar sub înrăurire răsăriteană. Iar în biserica apuseană monahismul a dat îndată de împotrivire rezolută, câtă vreme de așa ceva abia dacă auzim ceva în Răsărit. Trebuie să cetim scrierile lui Sulpiciu Sever (circa pe la 400), ca să putem cunoaște în mijlocul căror atacuri a biruit monahismul în Gallia și Hispania. Episcopii, laicii cu puțină lipsă, aproape așa s'au purtat cu monahii ca și cu maniheii. Dar împotrivirea a amuțit în curând; nu peste mult opinia dominantă și în apus a venit în ajutorul monahismului și numele, mai înainte ocărit a lui Martin de Tours, al bravului sfânt, nu peste mult a devenit sărbătorit. Acesta, monahismul, a câștigat drept de cetățenie încă înainte de ce a început marele Augustin să muncească în favorul vieții celei nouă. S'a întărit în viitorul migrării popoarelor.

Idealul monahal la răsărit și la

apus a fost identic în trăsăturile lui fundamentale și vreme de o mie de ani a și rămas acelaș: aprofundare în Dumnezeu și asceză severă. Mai ales virginitatea era considerată ca cea mai prețioasă condiție primordială a vieții consfințite lui Dumnezeu; căci doar unii o priveau cu dinadinsul ca pe o cvintesență a moralului creștin. Anahoreții egipteni erau considerați în tot timpul și în apus ca părinți și exemple ale vieții creștine adevărate, — doar faptele lor n'au putut fi întunecate de ale Sf-tului Martin, — și istorisirile privitoare la ei în cursul mai multor veacuri de om, au îndeplinit o misiune tainică în Italia, Gاليا, Germania, ba până la partea de dincolo a canalului Angliei și în inzula verde. Și cu toate acestea au existat deja în veacul al cincilea factorii, cari mai târziu au împrumutat monahismului apusean cu totul o altă importanță, cari i-au dat o istorie. Numai în mod secundar indigitez, că condițiunile climei apusene în mod inomis au impus monahismului în parte altfel de vieață, — «edacitas in Graecis gula est, în Gallis natura», făcuse observarea un patron străvechiu al monahismului apusean. Dar chiar și abstrăgând dela aceasta, —

desvoltarea internă a creștinismului deja de pe vremea lui Tertullian, dela sfârșitul veacului al doilea, în Apus a luat altă direcție, ca în Răsărit. Au ajuns pe planul întâi nu numai chestiuni practice religioase, care se referă la pocăință, iertarea păcatelor și la instituțiile bisericesti, dar n'au lăsat pradă cu una cu două nici nădejtile vechi ce le-au nutrit pentru minunata împărăție universală a lui Cristos, speculațiilor teologice spălăcite ale Răsăritului. La acestea au luat parte numai dela distanță. Biserica apuseană a păstrat icoana bisericii lui Cristos în așa numitele fantazii hiliastice, și aceste fantazii au trebuit să fie cu atât mai prețioase, cu cât mai vârtos s'au desbrăcat de ele, în opoziție cu montanismul, iar perspectiva realizării prea de timpuriu a nădejdilor s'a palificat dela sine. În opoziție cu monahismul oriental (cu alte cuvinte cel coptic), și monahismul apusean, a păstrat un element apocaliptic-hiliastic, care de sine înțeles adeseori a stat ascuns pe multă vreme, dar iarăși și-a făcut apariția în momente critice.

Fericitul Augustin a reasumat, într'o concepție nouă despre lumea și vieța creștină, toate tendințele bise-

ricești ale creștinismului apusean. Concepțiile lui cardinale sunt: harul lui Dumnezeu, ce se îndreaptă spre dreptate, care se află în biserică și este însaș biserica. Biserica mai întâi în calitate de comunitate a credincioșilor, iar mai apoi ca instituție vizibilă e împărăția adevărului și a bunului moral, — împărăția lui Dumnezeu. Când în apus s'a distrămat statul antic și s'au ridicat state păgâne de jumătate, atunci a pus fericitul Augustin temeliile programului măreț al istoriei viitoare a bisericii. Problema lui este, să provadă omenimea cu puterea binelui și cu adevărul real; pentruca în calitate de apariție vizibilă a împărăției lui Dumnezeu să supună serviciilor sale împărățiile lumii și statul universal, pentru a conduce și educa națiuni. Numai acolo pășește creștinismul în posesiunea drepturilor sale, unde creiază împărăția lumească a binelui moral, unde i se izbândește, ca omenimea să se înfrățească prin o iubire transcendentă. În chipul acesta numai acolo pășește în drepturile sale, unde dominează; dar nu domnește altcum, decum stăpânește comunitatea credincioșilor. Pentru aceea domnia spirituală lumească e statul lui Dumnezeu

pe pământ pe seama adevărului, ideal creștin, ideal pentru omul singuratic și pentru biserica întreagă. Fericitul Augustin a adus în o minunată legătură vechile nădejdi apocaliptice ale Apusului, năzuințele lui practice, dar și speculațiile grecești, spre a nu se îndrepta împrumutat, ci să se mărginească una pe alta. Mântuirea creștină are astfel două forme: privirea veșnică spre Dumnezeu aici și în cealaltă lume; dar pe acest pământ totodată și împărățirea în lume a împărăției bunurilor divine și a forțelor morale.

Aceste probleme au sunat altcum decât dogmele făurite cu multă osteneală ale speculațiunii greco-creștine. Alături de stat și pe seama statului au fixat o problemă de sine stătătoare în favorul bisericii. Datorința bisericii a fost să servească lui Dumnezeu și lumii. Această datorință era o problemă vrednică și de dorit spre a fi rezolvată. Idealul grec numai într'atâta e problemă, că abia aproximativ e posibilă realizarea lui; dar pentru concepția mai înainte caracterizată fiecare problemă a devenit totodată și o întrebare, pe care numai într'atâta o au putut scoate la suprafață, întrucât într'adevăr au muncit pentru

ea. Orice lucru singuratic, de-ar fi putut fi observat cu ori și ce siguranță, numai atunci și-a manifestat esența și și-a câștigat prețul în întregimea concepției creștine, dacă între el și alt lucru a creat raporturile necesare. În ce raport stă slujba ce e a se face lumii față de slujba lui Dumnezeu? Ce raport se poate constitui între elementul moral și religios? Au descoperit iară, că și pe acest pământ se află bunuri reale, că e bun tot ceea ce purcede din mâna lui Dumnezeu și că numai atunci își află omul mângăierea sa, dacă oferă lui Dumnezeu voința sa.

Prin oferirea inimii și voinții cu credință și cu dragoste, care numai ea singură a avut putința să esopereze grația dumnezeiască dăruită prin taine, devine omul brav, dobândește libertatea și adevărul, adică desăvârșirea morală. Desăvârșirea aeeasta, ce e drept, e unul din cele mai mari bunuri, dar nu e binele suprem. Pentru că există încă nădejdea, că omul se înalță la Dumnezeu și beneficiază de o așa bucurie, a cărei specie și valoare nu poate fi constatată înainte cu punctualitate cu ajutorul nici unei experiențe a vieții pământești. Ea

consistă în a vedea pe Dumnezeu și a trăi la fel cu Dumnezeu.

În ce raport stă însă acest scop religios cu scopul moral al adevărului desăvârșit, care este în lumea pământească a lui Dumnezeu? Putem afirma, că cel din urmă e subordonat celui dintâi, și în viața practică totuș cu totul altcum putem proceda. Așa se observă aceasta la Augustin, și biserica i-a urmat lui în drumul spre e-gemonie universală. În vreme ce biserica a început a se identifica cu împărăția lui Cristos, de fapt iarăș și iarăș și-a pus pe planul întâi gândul cum și-ar putea menține existența și domnia proprie și a învățat popoarele, că la sinul ei trebuie să caute și să afle bunurile cele mai superioare. Cu acea conștiință, că harul dumnezeesc al adevărului singură ea îl administrează și împărtășește, în principiu n'a mai putut tolera pe nici unul, care și-a căutat pe calea sa mângăierea în deprinderea cu virtuțile și în asceză. Chiar și pentru creștinul catolic a negat deja în veacul al cincilea valoarea ascezei, care nu stă sub tutela bisericii, în favorul harului Dumnezeesc, singur efectiv, care se întâlnește cu interesul bisericii. N'a evitat aici nici unele osci-

lări, căci n'a negat niciodată, că biserica nu ia garanță pentru mântuire, și că în ultima analiză omul singuratic stă izolat și fără scutul bisericii în fața lui Dumnezeu.

Acelei îndoieli, că în ce măsură trebuie să i-se asigure singuraticului om creștin independență, — o întrebare, care pentru poziția monahismului în biserica apuseană a fost de-o însemnătate hotărîtoare, — îi corăspunde îndoiala ce se poate observa în aprecierea ordinii civile de drept și a oricărei forme politice. Biserica e împărăția adevărului și a iubirii: afară de ea e numai nedreptate și ură.

Cum se face însă atunci cu statele? Sunt oare ele independent totuși valori speciale împreună cu ordinea lor de drept, ori numai atunci devin a fi așa, dacă se subordonează bisericii, ori apoi în sfârșit nu pot peste tot să devină valori? Oare biserica să domineze alătura de stat, ori deasupra statului, și în cadrele statului prin forme legale, ori să domineze așa, ca să facă superfluă ori ce ordine a legii? Încă n'au cunoscut așa limpede aceste propuneri, dar au trăit în mijlocul lor. Istoria monahismului apusean e istoria idea-

lurilor, până când papii le-au realizat în înțelesul dominației universale a bisericii.

Altcum a trebuit să se poarte monahismul față de acestea? Răspunsul nu e greu. Ori a trebuit să probeze, pentru a se împăca cu împrejurările bisericii și a-și continua alăturarea de biserică pregătirea spre ceealaltă lume, după felul grecesc, ori apoi a trebuit, să cedeze, pentruca asceza ei să fie paralisată prin scopul mai înalt de a lucra împreună la marea problemă, care tinde să se schimbe omenimea cu ajutorul evangheliei și în sinul bisericii să se zidească împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Cea dintâi n'a încetat, a doua a urmat. Monahismul apusean a luat parte la rezolvarea problemei bisericesti; dar câtă vreme n'a voit să jertfească idealul său original al vieții contemplative, idealurile au devenit probleme și pentru el și câtă vreme a luat parte la scopurile bisericii, dar n'a putut să meargă totdeauna pe un drum cu ea, a trăit o istorie specifică. Să încercăm a prezenta pe scurt fazele acestei istorii.

VI. Benedict de Nursia și ordurile sale până în veacul al zecelea.

Monahismul a pășit pe prima treaptă nouă a dezvoltării sale în veacul al șaselea, în Italia. Sfântul Benedict de Nursia i-a dat regule nouă și i-a făcut posibil să poată munci în ordine și să aibă înrâurire binefăcătoare. Înainte de a se putea ingera cu efect, a trebuit să reorganizeze mai înainte de toate însuși monahismul. În ce privește conținutul, aceste regule de sine înțeles nu erau nouă. Dar monahismul în Apus pe la începutul veacului al șaselea a avut forme de tot diferite și în parte dădeau de gândit.

Meritul lui Benedict consistă în aceea, că a redus aceste forme în modul cel mai ducător la scop, iar meritul îl întrece încă rezultatul. E de respectat supunerea severă ce o a impus monahilor, solidaritatea ordonată, protestul împotriva călugărilor vagabunzi și puțin folositori, regularea temeinică a vieții de toate zilele și obligativitatea strictă a muncii, mai

ales a agriculturii. Ce e drept, aflăm postulatele muncii și ale supunerii deja și în regulele răsăritene, și nici nu sunt puse în fruntea imediată a legilor nouă, dar înainte de toate au devenit ponderoase pe seama posterității. Și ce schimbări au produs!

Din coloniile de călugări, în parte dure, împrăștiate și răsfirate, au devenit alianțe legale, cu puterea muncii care căuta teren pe seama activității. Grigore I, marele episcop în scaunul Sfântului Petru, însuș călugăr cu mintea și cu inima, a luat în serviciile sale această putere nouă și a valorizat-o pe seama bisericii. Deja de mai înainte Cassiodor, ministrul ostrogoților, după ce, obosit de lunga-i viață, s'a retras în mănăstire, a inaugurat și activitatea științifică în planul mănăstiresc; el însuș a început să scrie manuale teologice și istorice pe seama mănăstirilor. Cu începere din veacul al șaptelea peste tot aflăm în apus monahi benedictini. Lăzuiesc păduri, prefac în arături pustiuri, studiază cântecele poezilor păgâni cu conștiință bună ori rea, și scrierile istoriografilor și ale filozofilor. Infloresc mănăstiri și școli mănăstirești și fiecare colonie e un centru al vieții religioase și culturale a ținutului. Cu

aceste puteri episcopul roman a putut aduce ori susținea pe seama apusului creștinismul și o reminiscență a culturii vechi și cu aceste puteri a transformat statele nouă germane în state romano-germane. Episcopul roman a făcut aceasta, căci nici atențiunea lui Benedict nu s'a îndreptat spre o astfel de activitate a ordului, nici n'a urmat ea dela sine din legile lui, și nici învățăceii lui n'o au ținut în mod conștient la suprafață. În stadiul acesta dintâi vedem monahismul cu totul mai ales sub conducerea marelor episcopi romani, legaților romani, ca bună oară Sfântul Bonifaciu. Ordul numai așa a fost în stare a romaniza biserica francă, din origine laicizată, cel mai însemnat eveniment al perioadei, și a elimina toate ordurile, cari nu erau conduse după regulele lui Benedict, că s'a supus construcției bisericesti, guvernate din Roma. «Era în afară de scopurile ordului comunicarea și efectivitatea posesiunii lui spirituale și cu toate că mulți frați au dezvoltat o activitate binefăcătoare ca misionari, cu toate că mulți alții au răspândit știința în afară de mănăstirile lor, și cu toate, că unii s'au milostivit și de poporul sărac și l-au instruat în limba

lui cu scrisul și cu cuvântul, l-au îmbrăbătat, l-au sgudivit și l-au mângăiat».

Însă — și fenomenul acesta se repetă mereu din nou în istoria apusului, — din ce a lăsat monahismul să fie folosit de biserică și a luat și el parte la problemele ei în măsură mai mare, cu atât mai tare s'a laicizat și a devenit o instituție a bisericii. Mai mult au trebuit să simțească acest lucru monahii, cari și-au dedicat viața exclusiv lui Dumnezeu. Nu le-a rămas altceva, decât ca totuși să abzică de chemarea lor lumească și să se retragă în cea mai strictă asceză, ori apoi să propovăduiască pe seama ordului însuș reforme de schimbare și să încerce apoi reorganizarea canonicilor, a clerului episcopal laicizat. Pentru apus e încă caracteristic, că monahii cari s'au reîntors la asceza grecească cu o rezoluție nemiloasă, nu au simțit odihnă într'însa pe vreme mai îndelungată, ci cu voință liberă, după vreme mai scurtă ori mai lungă, și-au îndreptat privirile spre ideea reformării ordului, dar și spre biserica universală; așa înainte de toți Sfântul Benedict de Anian. Dar încercările de reformă ale veacului al optulea și al nouălea au rămas sterile. Tot mai mult au atârnat mănăstirile, nu numai

dela episcopii bisericii, dar și dela mai marii țării. Patării au devenit, pe zi ce mergea, notabilități de curte, ceea ce au fost și mai înainte; monahii aproape numai în cele rituale se deosebeau de laici. Așa s'a părut în veacul al zecelea, că monahismul și-a jucat până la sfârșit rolul; așa s'a părut, că afară de câteva mănăstiri, mai ales mănăstiri de călugărițe, a căzut jertfă pericolului, care la Răsărit în genere n'a putut veni la suprafață în felul acesta: monahismul a devenit lume, lume de toate zilele, nici cu un fir de păr n'a fost mai altcum decât aceasta. Așa s'a părut, că în veacul al zecelea s'au prăbușit deopotrivă: papismul, biserica, monahismul.

VII. Reforma cluniacenză. Veacul al unsprezecelea și al doisprezecelea.

Și cu toate acestea s'a pornit în biserică o altă mișcare, o a doua ridicare a monahismului. Cu această ocazie ea a pornit din Franța. Mănăstirea Clugny, fondată în veacul al zecelea, a fost sediul marei reforme ce a trăit-o apusul în veacul al unsprezecelea. Monahii au început reforma și față de papismul laicizat, au sprijinit-o principii evlavioși și înțelepți, până când marele Hildebrand o luă asupra-și și în calitate de cardinal și urmaș al Sfântului Petru a pus-o în fața principilor și a preoțimei laicizate. Ceeace a primit apusul prin această reformă a fost o adevărată reformatie a bisericii, numai nu evangelică, ci catolică.

Cari au fost scopurile acestei mișcări nouă? Întâi și întâi restituirea în mănăstiri a disciplinei vechi, a adevăratei abziceri și a sclăviei, mai apoi înainte de toate regularea clerului laic, potrivit cu viața călugă-

rilor, și pe al doilea plan apoi dominația clerului — cu viața regulată la fel cu a călugărilor, — asupra laicilor, principilor și a națiunilor. La prima vedere reforma monahilor de Clugny și a puternicului lor papă se pare a fi o încercare efectivă, care are de scop reformarea întregului cler, după regulile monahale. În această reformare are monahismul pentru prima dată pretenția de a deveni ordinea de viață creștină a tuturor credincioșilor în vrâstă, și a fi recunoscută de atare. De aceea trebuie să se înțâlnească monahismul apusean neîncetat în calea lui cu biserica universală, pentru că nu poate lăsa, ca și el să aibă aspirații la întregul creștinism și să servească bisericii. Pentru libertatea creștină, spre care tinde, cu toate oscilările lui, nu e numai libertatea omului singuratic dela lume, ci este libertatea întregului creștinism spre slujirea lui Dumnezeu pentru lume.

Noi, evangelicii, încă și astăzi putem judeca cu simpatie aceasta încercare mare; pentru că într'ânsa se formează acea conștiință, că înlăuntrul bisericii e posibil numai *un* ideal de viață, numai *un* ideal moral, pentru ceeace apoi acesta e obligator pentru tot creștinul vârstnic. Dacă într'a-

devăr monahismul e cea mai înaltă formă a creștinismului, atunci creștinii vârstnici trebuie disciplinați după regulile monahale, iar cei minori, — și după concepția evului mediu toți laicii erau priviți de minoreni, — trebuie supuși cel puțin la ascultare.

Acestea au fost ideile dominante ale clugny-iaților și a marelui lor papă, De aici vine, că au introdus celibatul în mod sever pentru preoțime, că s'au luat la luptă împotriva laicizării preoților și înainte de toate împotriva simoniei, și că preoții au fost disciplinați conform cu monahii.

Dar cu domnia politică asupra lumii? Din acest punct de vedere poate fi privită ca un surogat, până când nu s'a efectuit adevăratul botez universal. Dar aici se încep diferențele între monahism și între reformarea bisericii universale. Ideile lui Grigorie și ale aderenților lui serioși pot fi prezentate ca unele, cari numai prin o dungă de umbră se deosebesc, și aceasta umbră a dus totuș spre programe deosebite. Indată la început s'au putut auzi astfel de glasuri, chiar și între stimătorii adicți ai papei, cari au profesat părerea, că trebuie să fie deajuns cu reformarea moravurilor și cu cultivarea cucerniciei; că biserica

nu are libertatea de a stăpâni la fel cu statul și prin mijloacele lui. Au pretins reîntoarcerea faptică la viața apostolică și restituirea formei străvechi a bisericii.

Aceste tendințe nu e corect să fie explicate așa, ca ele să însemneze o reîntoarcere la gradul pe care sta biserica grecească, și că prin aceasta ies din cadrele bisericii apusene; nu, înaintea ochilor acestor monahi a stat un program pozitiv: viața creștinească a întregului creștinism. Dar până când conform tradițiilor vechi au avut înaintea ochilor reformarea creștinismului și prefacerea lui transcendentă în o împărăție, pe care n'au renunțat a o întemeia pe pământ, s'au purtat cu o neîncredere aproape invincibilă față de acel surogat, pe care l-a îmbiat și a voit să-l ajungă episcopul roman. În acea neîncredere se cuprindea desgustul față de orice lucru, care ar fi adus reamintirea unei ordini de stat și de drept în biserică. Antipatia nutrită față de ordinea publică de drept și față de stat e tot așa de caracteristică pentru biserica apuseană, precum de clar este, pentruce le lipsește încă această antipatie asceților greci. Dar în veacul al patrusprezecelea supunerea față de

biserică și de conducătorul ei a fost cu mult mai tare, decât ca să se fi ajuns la conflict între clerul supus reformei și monahism.

Prin sfințenia pocăinții biserica a avut cel mai efectiv mijloc pentru a lega de sine și monahismul. Mulți au îngenunchiat cu conștiința întinată și cu îndrăzneala frântă înaintea planurilor marelui papă — monah. Și tocmai pe aceia i-a smuls Grigorie din tăcerea mănăstirii, cari mai bucurosi vieța întreagă și-ar fi dedicat-o lui Dumnezeu. A știut, că numai acel monah va contribui la înfrânarea lumii, care se ferește de ea și se năzuiește să se scape de ea.

Retragerea din fața lumii, pentru a servi bisericii ce stăpânește în lume: aceasta e acea problemă miraculoasă, pe care Grigorie și urmașii lui în scaunul lui Petru au rezolvit-o pe un veac și jumătate. Dar scopul lui și al episcopilor supuși reformei pe lângă toată politica lui a fost și de natură spirituală. Numai în această calitate au știut ei predispuși și îmbărbăta masele la luptă, la război împotriva clerului laicizat în Italia nordică, împotriva principilor simoniști în întreaga Europa. Popoarele apusului au fost mișcate de o nouă

însuflețire de caracter religios, mai ales cele romane.

Animația expedițiilor cruciate e un product nemijlocit al mișcărilor monahale de reformă din veacul al XI-lea. Elanul religios ce a cuprins Europa într'însa se manifestează ca cel mai plastic. Pe pământ să se realizeze supremația bisericii. Ideile dominante în lume ale monahilor de Clugny străbat înaintea vitejilor cruciați. Și dela Pământul cel sfânt, dela locurile sfinte, aduc cu dâșii o nouă ori până acum puțin practizată formă a cucerniciei creștine: aprofundarea în patimile și Calvarul lui Cristos. Asceza negativă a primit o formă pozitivă și un scop nou, pozitiv: a fi una cu Răscumpărătorul în iubire intimă și imitație deplină. Un element personal, străbătător la inimi, a început să dea vieță năzuințelor lipsite de atracție și de scop ale înfrânării de sine, și a început să trezească subiectivitatea dormitantă. A dat avânt lăuntric și monahismului chiar și dacă la început numai puținor indivizi. Numărul mare al ordurilor înființate în aceeaș vreme, mai ales în Franța, atestă un avânt general. Atunci s'au înființat ordurile karthausilor, cistercienilor, premontreilor,

carmeliștilor și alte multe ordini. Fiecare ord nou s'a străduit să restituie monahismul în curățenia lui primordială și să-l desfacă de laicizare; dar în vreme ce se supune bisericii universale, aceasta încurând îl cuprinde și-l consumă. Dovada iluziilor, în cari s'au alintat, este că ordurile cari se înființează cu scopul restabilirii monahismului original, îndată la înființarea lor au luat supunerea față de episcopi în programul lor în mod temeinic și au abzis din capul locului de rezolvarea problemelor specifice în cadrele bisericii și în favorul bisericii, așa bunăoară de cultivarea sufletului.

În veacul al doisprezecelea atragerea creștinismului și astfel a monahismului față de biserică, e încă cu totul naivă, se simțește ce e drept, contrastul ce dominează între biserică stăpânitoare a lumii și între evanghelia propovăduită de dânsa, dar mereu o dau din nou înapoi și critica asupra aspirațiilor și constituției bisericii e încă fără efect. E destul să amintim numai de numele unui om, al lui Bernhard de Clairvaux, pentru că să vedem într'o singură icoană, toate lucrurile mari, pe cari le-a produs a doua reformă monahală a bisericii,

dar totodată și piedecile și iluziile ei. Acelaș călugăr, care în tăcerea chiliei mănăstirii sale vorbește în limba nouă a închinării, sufletul și-l dedică cu totul «mirelui», predică abziceră creștinismului de lume, pe papa îl admoniază că în scaunul lui Petru e chemat la slujire și nu la domnire, totodată e rob al tuturor prejudețiilor ierarhice ale timpului său și el aranjază politica bisericii dominantă în lume.

Dar tocmai de aceea a putut face monahismul servicii așa de mari bisericii, fiindcă a progresat împreună cu ea. A creat o reformă bisericască; în sfârșit însă această reformă a succedea de așa, că a fortificat, și prin aceasta a laicizat puterea lumească a bisericii. Aceasta a fost ultimul rezultat frapant, dar totuș așa de ușor de înțeles. Terenul pe care biserica universală și monahismul s'au întâlnit din nou și iară din nou, a fost lupta împotriva aspirațiilor asupra bisericii, ale laicilor, mai ales ale principilor. Monahismul apusean a simțit aceasta ca pe o «scăpare de lume» și de aceea în lupta aceasta s'a dat pe partea bisericii. Numai, dacă luăm aceasta în considerare înțelegem cum de a putut fi acelaș om în acea vreme

adevărat monah și principe bisericesc, cum de s'a putut mângăia și lăsa pe sine și pe alții învăluiți de negură cu privire la scopurile finale ale luptei împotriva statului.

VIII. Francisc. Ordurile cerșitoare. Veacul al treisprezecelea până în al cincisprezecelea.

S'a ivit un nou period, pe care nu l-au mai îndestulat concepțiile vechi. Biserica a apucat să ajungă la dominație politică universală; a subjugat imperialismul și vechea ordine de stat sau cel puțin a fost aproape de învingere. Au ajuns în deplină evidență scopurile și rezultatele opintirilor groaznice ale bisericii din veacul al unsprezecelea și al doisprezecelea. Dar acum s'au mișcat laicii și națiunile. Au voit să fie eliberați de sub tutela ierarhică. A răsărit un veac nou, din mișcări sociale, cu ivirea unor secte nouă, religioase, întruniri pioase, cari nu s'au ajuns cu evlavia oficioasă, și din dorința națiunilor și a principilor de a-și aranja independent afacerile. Biserica universală a știut să pună zăgaz un veac dearândul valorilor acestui nou period. Spre aceasta o nouă mișcare a monahismului i-a venit într'ajutor. Această mișcare o

semnalează înființarea ordurilor călugărilor cerșitori.

Din istoria evului mediu — între toți monahii cei mai amabili și mai demni de iubire, — se desprinde în modul cel mai strălucit înfățișarea miraculosului sfânt de *Assis*. Dar aici noi nu întrebăm, cum a fost el, ci care a fost scopul lui, când s'a aplicat în serviciul lui Dumnezeu și al fraților. Înainte de toate: a voit să reînvieze viața apostolilor prin urmarea vieții lor sărace și prin vestirea evangheliei. Problema vestirii evangheliei a fost aceea, ca să îndemne creștinismul la pocăință și să-l facă a deveni de fapt aceea ce a fost deja în temeiul posesiunii tainelor.

Să se înființeze o astfel de comunitate a fraților, care după modelul apostolilor să nu aibă nimic în afară de pocăință, credință și iubire, care să nu urmărească alt scop, decât să servească și mântuească suflete. Sfântul Francisc n'a spus cu cuvinte apropiate, până unde are să se estindă această comunitate. N'a fost politician și nici n'a luat în mână frânele guvernului. Căci doar aceia, cari au fost captivați de predicăția îndrumătoare la pocăință a monahilor săraci, n'au putut deveni altceva, decât tot mo-

nahi slujitori și predicatori călători. Pe seama acestora însuș sfântul a întocmit regule precise și stricte. Să nu aibă avere nici singuraticii, nici societatea, — care s'a asociat spre adevărată viață creștinească. «Mergi și vinde-ți totul». Aceasta a fost evangelia Sf. Francisc: Viețuire în Dumnezeu, pătimire împreună cu Fiul său, iubire față de oamenii și creaturile lui, servire până la jertfirea vieții proprii — humilitas, caritas, obedientia — și bogăția sufletului ce are numai pe Mântuitorul său. Dacă a fost cândva om, care a realizat în viață ceea ce a predicat, acela a fost Francisc!

Iar, — ceea ce e caracteristic pentru această mișcare apuseană, — asceza înăsprită, religiunea inimii și a voinții nici de astădată n'a mînat pe aderenții lui în pustietate și singurătate, ci dimpotrivă: creștinismul, lumea, au trebuit recucerite pe seama acestui nou, dar totuși vechiu creștinism al pocăinții, abzicerii și iubirii. Lumea creștină? Această concepție a avut la începutul veacului al treisprezecelea cu totul altă estenziune, ca în veacul al șaselea și într'al unsprezecelea. Nu numai pentru că orizontul geografic s'a mai lățit pe seama

Apusului, ci în cea mai mare parte din motivul, că deja și oamenii de calibru mai mic și poporul de rând, încă trebuiau socotiți ca făcând parte din ea. Monahismul apusean încă până la sfârșitul veacului al doisprezecelea, a fost o instituție aristocratică în toată ființa lui.*)

Drepturile mănăstirii în cele mai multe cazuri erau corăspunzătoare originei înalte a locuitorilor ei. Școlile mănăstirești au fost de regulă numai pe seama nobilimii și pe seama viitorilor monahi și preoți. Mănăstirea a rămas, ca și castelul domnesc, străină pentru poporul prost și de rând. Orduri populare în general n'au fost, iar monahi populari de tot puțini. Sfântul Francisc n'a dărâmat zidurile cetăților nobile călugărești, ci a ridicat căminuri lângă dânsule pe seama săracilor și bogaților. Astfel a dat iară popoului evangelia, care până acum a avut numai preoți și taine. Dar sfântul

*) Această propoziție a fost excepționată de Denifle și de alții, dar eu o țin de îndreptățită. Nu despre aceea e vorba, că îndeosebi din cari păături sociale se recrutează pe seama mănăstirilor, și nici despre felul de viață, care a dominat de regulă într'ânsele, ci despre aceea, cum e a se judecă întreaga pătură din punct de vedere social. Aici însă nu poate subversa nici o îndoială, cumcă mai întâi călugării cerșitori sunt a se număra la «popor».

de Assis a fost cel mai supus fiu al bisericii și al papei. A muncit în serviciul bisericii. Astfel înainte de toate a marcat probleme specifice pe seama monahismului, pentru toată creștinătatea, — dat fiind că ceea ce el a întemeiat, a devenit monahism fără voia lui, — dar la sinul bisericii, pentru că îngrijirea de biserică este egală cu îngrijirea de mântuire. Reforma de Clugny și a monahilor ei a fost pentru preoțime, Sfântul Francisc n'a cunoscut deosebiri. Putem spune fără exagerare: n'a voit să întemeieze un ord nou, ci a voit să regenereze lumea; a avut voința, ca lumea să devină o grădină frumoasă, în care locuiesc oameni, cari calcă în urmele lui Cristos, oameni nepretențioși. Iubirea i-a împrumutat cel mai vast cerc de vedere; fantazia lui nu s'a sălbătăcit de asceza aspră și n'a devenit bizară, pentru că el neconținut slujia fraților.

Până la sfârșit a avut voința tare și robustă de a sluji bisericii și creștinismului, cu toate că a trebuit să vadă deja cu durere, cum i-a îndreptat și strâmtat opera lui biserică. Cu sutele de mii au dat năvală spre el. Dar ce socotință pot avea acolo miile, unde e vorba de milioane? Faptul

că pe lângă ordul monahal propriu zis a ieșit la suprafață și așa numita societate tertiare, pe de o parte natural că dovedește numai aceea, cumcă această evanghelie nu poate fi realizată în societatea omenească fără concesiuni, pe de altă parte însă e un semn vădit al marelui efect ce l-a avut predicăția franciscanilor. Tertiarii au rămas în slujbele lor lumești, în căsătorie și în posesiunea proprietății dar încât s'a putut, s'au acomodat vieții monahale, s'au abținut de viața publică, îndatoririle și problemele ei și întru cât au avut capacitatea, s'au dedicat ascezei și operelor pioase.

Această instituție, ce s'a întemeiat fără de «întemeietor», e un argument deciziv al caracterului universal al mișcării franciscane. I-au precedat secte, dar această mișcare a rămas credincioasă bisericii. Ce e mai mult, această mișcare a deșteptat interesul laicilor față de viața și tainele bisericii; acea tainică cugetare s'a manifestat aici, că laicul cu supunere sinceră și evlavie lăuntrică față de biserică, se împărtășește de bunurile cele mai înalte, pe cari le poate intermedia biserica. De aici apoi o concepție dublă despre morală și diferită după valoare ușor s'a putut trans-

forma într'o altă concepție mai ușor de trecut cu vederea și deosebită numai în privința calității. Vieța creștină activă poate fi de aceeaș valoare cu cea meditativă; aceasta din urmă e numai o cale mai nemijlocită spre mântuire.

O evlavie instrunată pe un suflet dedicat lui Cristos a pornit din Assisi și s'a înstăpânit asupra bisericii. S'a deșteptat individualitatea și libertatea religioasă; creștinismul ca religie a sărăciei și iubirii să între în posesiunea drepturilor sale, față de degenerarea lui în morală și politică. Cele mai frumoase cântări ale evului mediu cele mai sguuitoare predici, își au originea dela franciscani și dela dominicanii înrudiți cu ei. Dar au dat un avânt nou și artei și științei. Toți scolasticii mari ai veacului al treisprezecelea, Toma de Aquino, Bonaventura, Albertus, au fost călugări cerșitori. Cele mai grandioase picturi ale școalei italiene au fost inspirate de curentul cel nou, de spiritul adâncirii în patimile lui Cristos, tristeță fericită și sublimitate universală. Dante, Giotto, Tauler și Berthold de Regensburg cu simțământul lor religios, cugetarea și creațiunile lor, au trăit în ideile religioase ale ordurilor cerșitoare.

Dar ceea ce e și mai mult, acești călugări s'au coborât în mijlocul popoului și între oamenii singuratici. Au văzut suferințele lor, au auzit plângerile lor. Au trăit cu poporul, au predicat în limba lui, și i-au oferit o consolare înțelegibilă. Ceea ce până acum tainele și cultul n'au putut realiza, a voit să efectuiască misticismul ordurilor: posesiunea sensibilă și fericitoare a bunurilor spirituale*) dar nu în afară de locurile de mântuire ale bisericii. Ochiul să se învețe a vedea pe Răscumpărătorul, sufletul să ajungă la pace prin impresiile sensitive ale prezenței sale. Dar «teologia», care s'a ivit aici, a propovedit cu o cale și libertatea religioasă și fericirea sufletului cu încredere în Dumnezeuul său. Cu această cugetare, dacă teologia nu a făcut începutul reformațiunii evangelice, — totuși i-a pregătit calea.

Biserica în veacul al treisprezecelea s'a putut ținea la nivelul domniei sale cu ajutorul ordurilor cerșitoare, pe cari le-a aranjat în serviciul ei. A recâștigat dispoziția sufletească

*) La acest loc în edițiile de mai înainte am vorbit despre siguranța mântuirii («Heilsgewissheit»), dar expresia e rău de înțeles, «pentru că ea a primit din partea protestantismului un conținut determinat»

a credincioșilor ei, dar cu ajutorul monahilor totodată și-a confecționat și organizat depozitul propriu, care era compus din bunuri lumești, știință, artă și drept. Atunci s'a încheiat codul canoanelor, care a regulat toate referințele vieții, din punctul de vedere al stăpânirii universale a bisericii și al unei asceze aplicate în serviciul bisericii. Astăzi deja nu mai este în vigoare în statele civilizate, dar concepțiile lui încă și azi au o influență în mod ulterior. Încă și astăzi atârnă în măsură mult mai mare filozofia, teologia, și chiar politica socială dela acel metod de cugetare, care a dus spre formarea virtuoaasă a unor mari sisteme scolastice în sinul ordurilor monahale ale veacului al treisprezecelea.

Mai departe, biserica cu ajutorul călugărilor cerșitori a putut să fie suverană pe mișcările, cari au întemeiat unele secte, cari au captivat pe laici. Monahii au știut învinge cu strădanie năcăjită și mișcările eretice, dar liber cugetătoare ale veacului al treisprezecelea. Astfel și aici au făcut cauză comună cu biserica dominantă în lume, cu biserica politice și a sabiei; ba în opoziție cu clerul laic, au devenit tocmai acea preoțime pa-

pală, care se bucură de cele mai mari favoruri. Papii i-au înzestrat cu bogate prerogative în drepturi; în tot locul au avut dreptul de a se ingera în conducerea bisericească normală și în afacerile îngrijirii sufletelor. Prin ordurile cerșitoare papa din Roma și-a creat un mijloc, pentru a lega bisericile naționale mai strâns de scaunul său și a zdrobi independența episcopilor. În chipul acesta au luat cea mai mare parte la romanizarea bisericii catolice în Europa și au influențat în mare măsură și ordurile de mai de mult întemeiate, cari s'au format din legile benedictine.

Dar și ei tot așa de repede s'au laicizat, ca ori și care ord monahal. Federația încheiată cu biserica universală a fost mortală și de astădată pentru monahism. Indată dela început federația a fost foarte trainică: Sf. Francisc oareșcum a trebuit să se împace cu destinul, dar a fost cu atât mai acută nimicirea. Ceeace a fost chemat să-i ridice deasupra lumii: *sărăcia*, le-a dat numai prilej spre laicizare acelora, cari nu o au apreciat cu seriozitate. Au fost siliți să exploateze cu asprime superstițiile și neputința masselor și ei înșiși au

devenit ursuzi, superstițioși și nepu-
tincioși.

Dar idealul arătat de Sfântul Francisc pe seama creștinismului nu s'a putut pierde fără de a produce o agitație mare în ordul întemeiat de el și în biserică. Când o partidă a pretins moderarea regulelor stricte ale sărăciei în sinul ordului, s'a ridicat o altă partidă, credincioasă măiestrului, spre a lua în apărare aceste regule. Când papii au stat pe partea celor dintâi, atunci zeloșii cu critica lor s'au ridicat împotriva papalității și împotriva bisericii, ce domina în lume. Ici-colea deja de mult au răsunat glasuri de plângere din sinul monahismului, despre sălbătăcirea bisericii, dar totdeauna au amuțit. Lupta ce a purtat-o biserica împotriva statelor și aspirațiilor acestora până acum, totdeauna a sedus monahismul spre a vedea realizarea propriului ei program în programul bisericii. Acum s'a deșteptat însă ideea, care în continuu a dormitat în monahism și care a fost din nou și din nou suprimată. Au rupt legătura încheiată cu biserica și cu papalitatea. Au reînviat ideile străvechi și apocaliptice; biserica papilor era considerată ca împărăția lui Babel, a lui anticrist, care

a falsificat creștinismul cel adevărat, creștinismul resignării și al sărăciei. Deodată întreaga istorie a creștinismului a apărut în lumina unei decăderi îngrozitoare; papa deja nu mai era privit ca urmaș al Sfântului Petru, ci ca moștenitor al lui Constantin. A fost un lucru lipsit de nădejde a mai împintena biserica la reîntoarcere. Numai o nouă manifestare a spiritului a mai putut salva aici terenul, și astfel au așteptat evangelia veșnică a desăvârșirii creștine, ce va să vie. Biserica a suprimat această mișcare periculoasă cu toate mijloacele posibile. A considerat ca erezie tot ce învățau franciscanii despre sărăcia lui Cristos și a apostolilor și a pretins supunere. Urmarea a fost o luptă desperată. Creștinismul a văzut o piesă nouă: lupta bisericii, care dominează în lume, față ca atacurile retragerii din lume.

Spiritualiștii au predicat sărăcia în fața papei și a episcopilor cu îndrăsneala acelor oameni, cari au jertfit totul și au pecetluit pe rug predicăția lor. La sfârșitul veacului al patrusprezecelea biserica a ieșit cu totul biruitoare și nealterată din lupta pentru sărăcie. În chipul acesta pe la sfârșitul evului mediu a ieșit încă

odată la iveală contrastul principiar dormitant și din nou mereu acoperit sub chipul unei crize înspăimântătoare între scopurile creștinismului și scopurile monahismului. Dar monahismul a suferit înfrângere.

Intemeierea ordurilor cerșitoare a fost ultima încercare maiestoaasă a monahismului evului mediu, pentru a se duce pe sine și idealurile sale la izbândă, și totuși a nu rupe legăturile cu istoria și constituția bisericii. Dar ordul franciscan s'a dezvoltat în două direcții. Cea dintâi direcție s'a supus bisericii îndată la început, s'a despărțit de idealul său original și îndată s'a și laicizat, a doua direcție a avut năzuința de a-și păstra idealul, l-a pus în opoziție chiar și cu biserica, s'a istovit în mișcări pline de exaltare, până când a dispărut cu desăvârșire. Tragicul acestei dezvoltări se pare a fi complet, dar poate chiar dispărea cu totul, dacă ne gândim, că singuraticii membri ai ordului, cari se emancipau de sub influința bisericii, și-au luat refugiu la stat și față de aspirațiile în genere nerecunoscute ale bisericii, ori numai în parte recunoscute, au apărut independența statului și ordinea lui. Franciscanii au motivat în mod științific constituția Hohenstaufilor în

veacul al patrusprezecelea. Această schimbare miraculoasă ne învață, că monahismul apusean nu e în stare să se susțină timp mai îndelungat fără a se lega strâns de puterile sociale. Se duce chiar și la stat, dacă înaintea lui biserica e închisă. Mișcarea aceasta a fost însă de o natură trecătoare. În veacul al cincisprezecelea în ordul cu totul supus bisericii, e o tăcere mortală. Tendințele de reformă, lipsite de putere, n'au produs o altă vieață.

Pe timpul renesanței așa s'a părut — abstrăgând dela unele excepții onorabile — că monahismul a luat asupra sa osânda lenei și a nelucrării. Și totuși cultura cea nouă, ai cărei purtători de sine înțeles adeseori își vărsau ironia întregă asupra plebei monahale fățarnice și de o supunere servilă, — n'a fost cu totul dujmană idealurilor ascetice. Ba, ce e mai mult, a apărut din nou chipul omului înțelept și pios, care se adâncește în plăcerea meditațiunii tainice a cerului, dar dându-se la o parte cu blândețe din calea sgotului zilei, se adâncește și în lume, care nu mai are lipsă de nimic, dat fiind, că are totul în știință. Dar au făcut chiar și încercarea de a realiza acest ideal sub formele tradiționale

ale vieții mănăstirești și nu în tot locul au suferit înfrângere.

Dar numai puține individualități au avut sortii izbândeii de a compara legile monahale prin un studiu asupra lui Cicero și Plato și a satisface amândurora. Savantul cunoscător al lumii, care s'a însuflețit la masa lui de scris de monotonia stoică, ori de modestia franciscană, n'a fost monah nici cătuși de puțin, iar biserica a rămas așa cum a fost cu toate disertațiile ei clasice și edificătoare.*) Poporul sărac și acum, ca și înainte de ce i-a arătat Sf. Francisc drumul, și-a căutat asigurarea mântuirii sale în tot felul de întruniri pioase și animate; aceste întruniri din când în când au fost spre folosul bisericii, dar o au și periclitat necontenit.

*) Aici se face aluzie la bărbați ca Erasm.

IX. Ordurile iezuitice și timpul cel nou.

Ce a mai rămas încă? După aceste încercări, care formă a monahismului a mai rămas? Nici una, sau mai bine zis, încă una, care la dreptul vorbind nici nu are acel caracter, și totuși e ultimul cuvânt al monahismului apusean și în oare-care accepție a devenit cuvântul lui cel din urmă, cuvântul lui autentic. A fost posibil ca raportul între asceză și activitatea făcută în slujba bisericii să fie din capul locului întoarse în direcția, care a plutit neconținut înaintea ochilor monahismului apusean, spre care direcție se îndreptau numai cu șovăire, ca spre un scop dorit dela sine; a fost posibil, ca în locul întrunirii asceților, care avea tendințe bisericesti, să se întemeieze o astfel de societate, care să nu aibă alt scop, decât sprijinirea și răspândirea dominațiunii bisericii, și spre scopul acesta a angajat în serviciile sale datorințele monahale. Lui Ignatie de Loyola, de origine spaniol, i-se cuvine gloria, că a desvălit posibilitatea aceasta și că

a înțeles drumul arătat de istorie. Ordul iezuiților, care e opera lui pusă în fața reformațiunii, nu e monahism în cea mai veche accepție a cuvântului, ci dinpotrivă, e o protestare față de monahismul unui Antonie, ori al unui Francisc. E prea adevărat, că ordul iezuiților e provăzut cu toate mijloacele ordurilor vechi, dar profesază ca cel mai înalt principiu pe acela, care din partea ordurilor anterioare era privit numai ca o țintă nedeslușită, ori numai în mod imperios l-au îmbrățișat sub influența împrejurărilor.

Pentru ordul iezuiților asceza, retragerea din lume și orice supunere sunt numai mijloc pentru atingerea scopului. Despărțirea de lume se estinde numai într'atâta, întrucât ca atare — e folositoare pentru dominare în lume, pentru domnia politică a bisericii asupra lumii; pentru că scopul mărturisit era domnia universală a bisericii.

Pentru a-și ajunge scopul, căruia s'a dedicat, ordul folosește toate mijloacele: fantazie religioasă, cultură și lipsă de cultură, faimă și modestie, politică și miopie. Biserica apuseană așa zicând a neutralizat într'ânsul monahismul și i-a dat o astfel de întorsătură, cu ajutorul căreia a putut

armoniza scopul propriu cu scopurile lui (ale monahismului). Și cu toate acestea, nici ordul acesta nu e rezultanta minții gânditoare și precumpănitoare. Cu ocazia întemeierii a fost un produs al unei însuflețiri de grad mare, al unei însuflețiri — al unui entusiasm de expediție cruciată spaniolă, slujbă sfântă de cavaler, reînțoarcere a necredincioșilor, — care însă provenea dela acea biserică, care a respins deja orice reformă evangelică; care s'a decis să se mențină în acea formă, pe care i-o daseră în cursul unei lungi istorii înțelepciunea lumească și politică.

Pe de altă parte ordul iezuiților e ultimul cuvânt autentic al monahismului apusean. Iniințarea, dar și felul lui e cu totul pe aceeaș treaptă, care ducea dela Sf. Benedict la Clugny și de acolo la ordurile cerșitoare. Ordul iezuiților a rezolvit problemele pe cari aceste din urmă nu le-au putut rezolvi, și-a ajuns scopurile, pe cari și le-au prefapt acelea. A produs o evlavie din nou instrunată, pe seama ei a creat un mod specific de exprimare și metod de însușire, cu el s'a adresat creștinismului întreg și a biruit în contrareformațiune. A știut produce în inimile laicilor interes față

de biserică și a făcut cu ajutorul misticismului său, să ajungă la rezultatul de care posibil că nici nu putea să se apropie până mai acum. A străbătut prin toate regiunile întregii vieți de stat și a știut atrage pe credincioși la treptele tronului papal. Ordul n'a urmărit însă în continu numai și numai probleme de sine stătătoare în biserică, ci și-a știut păstra în oare care măsură chiar și independența sa față de stat. Precum nu odată a îndreptat politica papilor în înțelesul programului papalității, tot așa dominează și azi cu creștinismul său, prin cultul fantastico-simțual și cu moralul său politic asupra bisericii. Nici odată n'a devenit instrument mort în cadrele bisericii, și nu s'a redus la un rol neînsemnat la fel cu ordurile anterioare. Ordul acesta nu s'a transformat în instituție bisericească, ci biserica a ajuns sub stăpânirea iezuiților. Intr'adevăr, monahismul a biruit asupra bisericii universale de Apus.

A învins monahismul, dar ce fel de monahism? Nu monahismul Sf-lui Francisc, ci un astfel de monahism, care mai întâi și-a împrăștiat programul bisericii universale și prin aceasta i-a răpit și i-a aruncat departe chiar esența proprie. Asceza și abdicerea

de lume aici au devenit forme și instrumente ale politicei; în locul evlaviei unilaterale și a disciplinei morale a pășit misticismul simțual și diplomația morală. Din punct de vedere material, acest monahism numai cu aceea își justifică ființa reală, că stă în opoziție față de state și față de dezvoltarea lor culturală, și pune preț neînsemnat pe individualitatea omului. Biserica s'a laicizat în mod specific și cu totul pe timpul domniei ordului iezuiților, ea pune în fața lumii, a istoriei, și a civilizațiunii, propria ei posesiune lumească, moștenirea evului mediu. Dacă privim atitudinea negativă luată de biserică față de stat ca expresie a simțului prin care ea tinde să nu se pună în calea lumii, atunci de fapt în biserică a învins monahismul; dacă însă în felul, cum biserică își păstrează această atitudine, vedem o laicizare esențială, atunci pentru dânsa tocmai monahismului iezuiților trebuie să-i atribuim responsabilitatea. Celelalte ordini abia dacă mai numără deja ca factori istorici. Ordul iezuiților le-a influențat fără excepție, atât pe cele mai vechi, cât și pe cele mai nouă. La fel cu terapeuții se pot reîntoarce la tăcerea răsăriteană, unii dintre dâșii mai pot privi cu oare-

care neîncredere și la știința bisericască, după felul cum o priveau călugării egipteni, — și pot lucra împotriva ei, își pot continua viața făcută în două între lume și asceză, și prin ajutorul oferit societății și prin salvarea unor singuratici pot crea chiar și ceva deosebit, dar (acele orduri) deja nu mai sunt factori istorici. Au fost succedate de ordul iezuiților și de congregațiuni; aceste creațiuni elastice și acomodante, prin cari ordul iezuiților a încheiat alianță cu necesitățile și instituțiile societății moderne. Congregațiunile conduse în spiritul ordului iezuiților și atâtea și atâtea reuniuni catolice «libere» ale laicilor, călăuzite de acelaș spirit, cari pot fi lumești, clericale, libere și legate, sunt adevăratul monahism catolic modern. Oare nu cumva se va desvolta din aceste întruniri laice încetul cu încetul în întregime altceva, decât ceea ce au intenționat cu dânsese, și nu cumva ordul iezuitic cu toată deviza lui faimoasă: «Sint ut sunt, aut non sint», va fi lipsit de desvoltare, care cuprinde tot ceea ce există și lucrează, — această societate trăiește și lucrează! — acestea sunt chestii ale viitorului, cari nu aparțin aici.

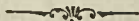
Privire finală.

În biserica apuseană, care și-a propus scopuri morale și politice, monahismul apusean cu idealurile sale a putut avea timp îndelungat numai frânturi din sortile izbânzii. Întrucât s'a hotărît să participe la misiunea universală a bisericii, a trebuit să se constituie în societate bisericească, care își justifică independența sa față de lume prin reacțiunea lumească și politică față de cultură și istorie și din acest motiv a terminat procesul laicizării bisericii. Monahismul răsăritean și-a păstrat independența, dar a ajuns la sterilitate; monahismul apusean a rămas efectiv, dar s'a epuizat. Acolo a suferit înfrângere, pentru că a crezut, că poate negliga datorințele morale față de lume; aici a fost biruit fiindcă s'a subordonat bisericii, care a angajat religiunea și morala la carul politicei. Dar și aici și dincolo, biserica a întemeiat monahismul și i-a înființat idealurile. Pentru aceea, atât în Răsărit cât și în Apus, la tot cazul

după multă șovăire și criză mare, monahismul în sfârșit a devenit paznicul datinilor bisericesti și al empirismului în biserică. Astfel idealurile sale primordiale s'au preschimbat în ideale contrare.

Azi monahismul încă poate oferi pace unor oameni oboseți în lume; dar istoria trecând peste monahism, arată spre activitatea predicatorică a lui Luther, după concepția căruia, acel om face începutul urmării lui Cristos, care în sfera chemării și poziției sale cooperează la împărăția lui Dumnezeu prin credință și dragoste nepregetată. Nici acest ideal nu dă în mod simplu acoperire la cuprinsul cuvântului evanghelic, dar oferă direcția în care trebuie să înainteze creștinul, și-l asigură împotriva amăgirii de sine și a minciunii. Și acesta, ca și orice ideal, a fost instituit cu acea tendință ca să producă încetarea unei necesități intolerabile, și nu peste mult a fost laicizată și falsificată și aceasta ca și cele anterioare. Dar dacă nu dorește să fie altceva, decât mărturisirea faptului, că nime nu poate să ajungă la desăvârșirea vieții arătate de evanghelie și e o expresie a împrejurării, că în orice situație poate

conta creștinul la ajutorul și îndurarea lui Dumnezeu, atunci acest ideal devine o forță pentru cei slabi și în lupta confesiunilor poate servi și ca un semn al păcii.

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017

CUPRINSUL.

Prefața traducerii	3
Introducere	7
I. Veacul apostolic	13
II. Veacul al doilea (Gnosticism și mon- tanism)	19
III. Veacul al treilea și al patrulea (Ori- ginea monahismului)	29
IV. Monahismul răsăritean	43
V. Inceputurile monahismului apusean. Augustin	58
VI. Benedict de Nursia și ordurile lui până în veacul al zecelea	69
VII. Reforma cluniacenză; veacul al unspre- zecelea și al doisprezecelea	74
VIII. Francisc; Ordurile cerșitoare; veacul al treisprezecelea până în al cincispre- zecelea	83
IX. Ordul iezuiților și timpul nou	98
Privire finală	104
